

סקר

מצבם התעסוקתי והפיננסי של המפונים וכלל תושבי מחוזות הצפון והדרום כשנה וחצי מפרוץ מלחמת חרבות ברזל

דפנה אבירם-ניצן | עידו קטושבסקי

טיוטה לדיון

כנס אלי הורביץ
לכלכלה וחברה | 2025

דברי פתיחה

יוחנן פלסנר, נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

שלום רב,

אני מברך אתכם על השתתפותכם בכנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה.

זהו הכנס השני שאנו מקיימים תוך כדי מלחמה, כשעדיין לא כל החטופים שבו לביתם ובעת כתיבת שורות אלו עשרות אלפי אנשי מילואים שבו וקיבלו צווים לקראת העצמה אפשרית של הלחימה. בתוך מציאות כה מאתגרת תפקידנו אינו רק לשרוד, אלא לבחון לעומק את יסודות הכלכלה והחברה בישראל – ולהתוות, יחד, את הנתיב הלאומי קדימה לקראת חזרה לתוואי של צמיחה ולא יחיוי השסעים בחברה הישראלית.

הדיונים בכנס השנה מתמקדים בשורה של הכרעות דחופות שצפויות לעצב את עתיד המדינה. בראשן, הצורך לשקול מחדש את סדרי העדיפויות הפיסקליים של ישראל לנוכח הזינוק הדרמטי בהוצאות הביטחון והחוב, אשר צפוי להביא לצמצום כואב במשקל ההוצאה האזרחית בתוצר. ניתוח שביצענו מראה שבתרחיש של עמידה בכללי הגירעון בלבד, ההוצאה האזרחית לנפש עלולה להישחק ב-14% עד 2034 – ירידה שמשמעותה פגיעה ממשית ברמת השירותים לאזרח.

אחד המחקרים החדשים שנציג בכנס עוסק במחיר הכלכלי הן למדינה והן למשלם המיסים בעקבות ההשתלבות החלקית של חרדים בשוק העבודה. הסוגיה החרדית, שניצבת בלב הוויכוח הציבורי, אינה מתמצה בשאלת השירות בצבא או בעמדה האידיאולוגית של החרדים כלפי המדינה. מדובר באתגר כלכלי שהולך ומתעצם. כבר כיום, בעוד החרדים הם 14% מהאוכלוסייה היהודית בגילאי העבודה, הם אחראים לכ-4% בלבד מהכנסות המדינה ממיסים.

לפי המחקר, כאשר מחילים את ההרכב הדמוגרפי הצפוי בשנת 2048 על שוק העבודה של היום, כדי לפצות על הקיטון בהכנסות ממיסים למדינה, יידרשו עובדים יהודים שאינם חרדים לשאת בעול מיסים גבוה הרבה יותר – תוספת המס שתוטל עליהם צפויה להיות גבוהה פי 3.6 מזו שתושט על עובדים חרדים. כך למשל, בחמישון העליון, יהודי לא-חרדי יישא בתוספת של כ-13,800 ש"ח לשנה – פי 1.4 מהתוספת הצפויה לעובד חרדי באותו חמישון.

מחקר אחר, שעוסק במוביליות כלכלית בישראל, מצביע על פערים חמורים בין קבוצות אוכלוסייה, שמתייצבים כבר בגילאי בית הספר. ילדים מרקע חלש, גם כשהם משיגים תעודת בגרות, נותרים מאחור בכל הקשור להכנסה ותעסוקה. מערכות החינוך אינן מצליחות לשמש מנועי מוביליות – בייחוד בחינוך הממלכתי-דתי ובחינוך החרדי לבנות.

בכנס נעסוק גם באוכלוסיות הפגיעות יותר בשוק העבודה ובכלל לנוכח אירועי השנים האחרונות. נעסוק במצבם הפיננסי של המפונים ושל תושבי האזורים שנפגעו בתקופת המלחמה, בצורך לתת כרית ביטחון סוציאלית לעצמאים בעיתות משבר, וכן בהיערכות הנדרשת מצד מערכות החינוך, ההשכלה הגבוהה וההכשרה המקצועית לעידן הבינה המלאכותית. כל אלו מצטרפים לתמונה ברורה: נדרשת חשיבה כלכלית מעמיקה בכל הנוגע להתאוששות, שיקום וצמיחה מכלילה.

נוסף על כך, הכנס מדגיש את החשיבות של השירות הציבורי ושל יכולת המדינה לפעול בצורה אפקטיבית ומתוכננת. מפת המדדים לשירות הציבורי שאנחנו מציגים השנה בכנס מבקשת לראשונה להציע מסגרת מבוססת-ערכים להערכת איכות השלטון בישראל, מתוך הבנה שאמון הציבור והביצועים הממשלתיים הם שני צדדים של אותו מטבע.

הכנס קרוי על שמו של אלי הורביץ ז"ל, תעשיין, מנהיג ויו"ר הוועד המנהל של המכון בעבר. עבורנו זהו לא רק זיכרון אישי, אלא מחויבות מוסרית – לבנות כלכלה חופשית, איתנה ומתחשבת. אנו מודים למשפחת הורביץ ולשותפינו מקרנות דוידסון, סינגר וטראמפ על תמיכתם בכנס לאורך השנים. תודתנו גם ליד הנדיב והג'וינט על השותפות בחלק ממחקרי הרקע לדינוי הכנס. תודות גם לצוות החוקרים של המכון הישראלי לדמוקרטיה, ליושבת הראש של הכנס פרופ' קרנית פלוג, למנהלת הכנס גב' דפנה אבירם-ניצן, לשותפינו בצוותי העבודה ובכתיבת מחקרי הרקע לכנס וליתר חברי צוות המכון הישראלי לדמוקרטיה על פועלם הנמרץ למען הצלחת הכנס.

אנו מקווים שתוצרי הכנס יעניקו למקבלי ההחלטות ולציבור תשתית לדיון ענייני, לעשייה אמיצה ולחזון משותף.

יוחנן פלסנר

נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

הקדמה

מאז פרוץ מלחמת חרבות ברזל, צוות חוקרי המכון פועל בניסיון לספק למקבלי ההחלטות תמונה ברורה ככל האפשר של השלכותיה הכלכליות והחברתיות של המלחמה. על אף הצורך הדחוף בנתונים רשמיים ומינהליים באשר למצבם של המפונים – לפני הפינוי, במהלכו ולאחריו – אנו נתקלים, גם כיום, בחסמים מהותיים בקבלת המידע הדרוש למחקר עומק.

אף אם בתחילת הדרך ניתן היה להבין את העיכוב בהנגשת הנתונים, כעת, כשנה וחצי לאחר פרוץ המלחמה, מדובר בפער שערורייתי: נכון להיום (מאי 2025) הנתון העדכני ביותר שקיים בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לגבי מאפייני התעסוקה והשכר ברמת הפרט הוא לשנת 2023. וכל זאת מאחר שהביטוח הלאומי טרם העביר ללמ"ס את טופס 100 עם נתוני פרט שוטפים (חודשיים) לשנת 2024 ו-2025.

חשוב להבין – היעדר מידע עדכני מונע מכל קהילת החוקרים במדינת ישראל לבצע ניתוחי עומק של מצב אוכלוסיית המפונים ותושבי האזורים שנפגעו בתקופת המלחמה. פגיעה זו בכושר הניתוח של מצב האוכלוסיות השונות במהלך המלחמה פוגעת ביכולתם של מקבלי ההחלטות במשק לדייק את כלי הסיוע לאוכלוסיות שנפגעו.

מדובר בעיכוב חמור בהעברת הנתונים ללמ"ס שאינו מתיישב עם הסטנדרט המצופה ממדינה מערבית מתקדמת.

לאור מציאות זו, כבר בשלבים המוקדמים של המלחמה יזמנו סדרת סקרים שמטרתם לספק תמונה עדכנית על מצבם התעסוקתי והפינוי של המפונים. ככל שהזמן חלף התחדדה ההבנה שיש להרחיב את המבט גם אל תושבי מחוזות הצפון והדרום שלא פונו אך נאלצו להמשיך את חייהם באזורים שהתרוקנו מאנשים, מתיירות ומפעילות כלכלית – תוך פגיעה חמורה בפרנסתם ובמצבם הכלכלי.

הסקר שלפניכם הוא השלישי בסדרה זו. קדמו לו שני סקרים: הראשון נערך בינואר 2024 והשני בינואר 2025. הסקר הנוכחי, שנערך במאי 2025, מציג תמונת מצב מקיפה על שתי אוכלוסיות מרכזיות: (1) תושבים שפונו בהחלטת ממשלה מיישובי הצפון והדרום;

ו-2) תושבים במחוזות הצפון והדרום שלא פונו, אך המשיכו להתגורר בהם לאורך תקופת הלחימה. ממצאי הסקר נותחו גם בהשוואה לנתוני סקר ייחוס שנעשה בקרב כלל העובדים בישראל – שכירים ועצמאים כאחד.

הממצאים המוצגים כאן מדגישים את עומק הפגיעה הכלכלית והתעסוקתית שחווי המפונים בכלל, ומפוני הצפון בפרט, שנאלצו להתמודד עם פינוי ממושך וקשיי שיקום ניכרים. לצד זאת, הסקר מאיר בזרקור חשוב את מצוקתם של תושבי האזורים שלא פונו, שנותרו ללא מענקי סיוע אך סבלו לא פחות מהשלכות הלחימה.

אנו תקווה כי ממצאי הסקר יתרמו לגיבוש מדיניות מדויקת, רגישה ומבוססת נתונים – עבור כלל הנפגעים ולא רק עבור אלה שזכו למעמד רשמי של "מפונים".

דפנה אבירם-ניצן

מנהלת המרכז לממשל וכלכלה ומנהלת הכנס

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

סקר: מצבם התעסוקתי והפיננסי של המפונים וכלל תושבי מחוזות הצפון והדרום כשנה וחצי מפרוץ מלחמת חרבות ברזל

דפנה אבירם־ניצן | עידו קטושבסקי

תוכן העניינים

5	עיקרי הממצאים
9	על המדגם
12	מאפייני המשיבים לסקר
	מצבם התעסוקתי והפיננסי של המפונים ושל תושבי מחוזות
15	הצפון והדרום (ללא מפונים)
15	1. מצבם התעסוקתי של המפונים שהיו מועסקים טרום המלחמה
18	2. היקף המשרה של המפונים ושל תושבי מחוזות הצפון והדרום
	3. השפעה על הכנסתם האישית של המפונים ותושבי מחוז צפון ודרום
20	(ללא מפונים)
22	4. הכנסות משקי הבית של המפונים ותושבי מחוז צפון ודרום (ללא מפונים)
25	5. הערכות צופות פני עתיד של המפונים ותושבי מחוז צפון ודרום (ללא מפונים)
27	6. מצב הנזילות של המפונים ותושבי מחוזות הצפון והדרום (ללא מפונים)
29	7. הלוואות ומשיכת יתר
33	8. תשלומים לדיור
38	נספחים

עיקרי הממצאים

שיעור החזרה לבתים

- מרבית מפוני הדרום שנדגמו בסקר זה (87%) השיבו כי חזרו לבתיהם, לעומת רק 46% מהמפונים בצפון. נתונים אלו מתיישבים עם הדיווחים לגבי שיעורי חזרתם בפועל וכן עם הפערים במועדי סיום מענקי האכלוס, ותחילת הזכאות למענקי השיבה, אשר החלו בפברואר 2024 לגבי חלק ממפוני הדרום ורק במרץ 2025 לגבי מרבית מפוני הצפון.

פגיעה בתעסוקת המפונים ותושבי מחוז הצפון שלא פונו

- 22% ממפוני הצפון דיווחו כי פוטרו, הוצאו לחל"ת או סגרו את עסקיהם בעקבות המלחמה, לעומת 7% בקרב מפוני הדרום ו-4% בכלל המדגם.
- שיעור המפונים בצפון שדיווחו על ירידה בהיקף המשרה או הפעילות העסקית (42%) הוא גבוה במקצת בהשוואה למפוני הדרום ומתושבי הצפון שלא פונו (37%) וגבוה משמעותית ביחס למדגם הכללי (25%).

פגיעה בהכנסה האישית של המפונים והכנסת משק הבית

- שיעור המדווחים על ירידה בשכר או בהכנסה מהעסק גבוה במיוחד בקרב מפוני הדרום (43%), מפוני הצפון (39%) ותושבי הצפון שלא פונו (37%), לעומת כלל המדגם (28%).
- שיעור גבוה בקרב המפונים מדווחים על ירידה בהכנסות משק הבית (44%), ללא הבדלים מובהקים בין מפוני הצפון למפוני הדרום.
- שיעור גבוה בקרב תושבי הצפון שלא פונו (42%) דיווחו על ירידה בהכנסות משק הבית, לעומת 34% בכלל המדגם.

מצוקת נזילות

- מהסקר עולה כי מצב הנזילות של משקי הבית המפונים נכון להיום, כשנה וחצי מפרוץ המלחמה, טוב בהשוואה לכלל המדגם, כאשר כ־60% מהמפונים מעריכים שהכסף הנזיל של משק הבית שלהם יספיק ליותר מחודש (לעומת כ־53% בכלל המדגם).
- מנגד, רמת נזילות נמוכה יחסית נמצאה בקרב משקי הבית של תושבי הצפון והדרום שלא פונו: כ־30% ממשקי הבית בצפון ובדרום, אשר לא פונו, דיווחו כי למשק הבית שלהם אין כלל כסף נזיל.
- בקרב תושבי מחוז דרום שלא פונו ומפוני הצפון היה שיעור מבקשי ההלוואה גבוה ביותר: 37% ו־35% בהתאמה, זאת לעומת כ־28% בקרב מפוני הדרום וכלל המדגם.
- אחוז גבוה יחסית (38%) מהמפונים מדווחים כי התקשו לשלם את תשלומי הדיוור (משכנתה או שכ"ד), בהשוואה לכלל המדגם (29%).

הערכות צופות פני עתיד

- מפוני הצפון הם הקבוצה עם רמות הפסימיות הגבוהות ביותר: 49% מהם סבורים כי בחודשים אפריל-יוני 2025 לא תהיה להם הכנסה כלל, או שהכנסתם תהיה נמוכה מההכנסה שהייתה להם לפני תחילת המלחמה. זאת לעומת 38% בכלל המדגם.

מניתוח הסקר עולות שלוש תובנות מרכזיות: (1) נרשמה פגיעה כלכלית ותעסוקתית נרחבת בכלל המפונים; (2) הפגיעה שחוו מפוני הצפון הייתה עמוקה יותר בהשוואה למפוני הדרום; ו־(3) תושבי מחוז הצפון שלא פונו בהחלטת ממשלה, אך הושפעו מהמלחמה באופן ישיר, נפגעו באופן משמעותי יותר משאר המחוזות, ולעיתים אף יותר מהמפונים עצמם.

ממצאי הסקר מצביעים על כך שהמפונים הם הקבוצה שנפגעה באופן החמור ביותר בהיבטים תעסוקתיים. הפגיעה באה לידי ביטוי בשיעורים הגבוהים ביותר של דיווחים על פיטורים, צמצום היקף המשרה, ירידה בהכנסה האישית וירידה בהכנסות משק הבית, בהשוואה לשאר המחוזות ולכלל האוכלוסייה. בתוך קבוצת המפונים, נמצא כי מצבם של מפוני הצפון פחות טוב מזה של מפוני הדרום: שיעור המדווחים על פיטורים בקרב מפוני הצפון גבוה משמעותית מאשר בקרב מפוני הדרום זאת בנוסף לכך שרמות הפסימיות הכלכלית בקרב מפוני הצפון הן הגבוהות ביותר במדגם – כמעט מחצית מהם סבורים כי לא תהיה להם הכנסה בחודשים הקרובים או שהכנסתם תרד בהשוואה לתקופה שלפני המלחמה.

עוד נמצא כי מצבם הפיננסי של המפונים דומה לזה של כלל המדגם הארצי. ככל הנראה, הסיבה לכך נעוצה במענקי האכלוס,¹ השיבה² וההתארגנות³ שקיבלו. בנוסף, סביר להניח שלפחות חלק מהפער בין מפוני הצפון למפוני הדרום נובע מהמועד השונה שבו הותר למפונים לחזור לבתיהם והופסקו מענקי האכלוס באזורים אלה.

ממצא מדאיג נוסף העולה מן הסקר הוא ששיעורי הדיווח על כניסה/העמקה לאוברדרפט הם הגבוהים ביותר דווקא בקרב תושבי מחוז הצפון ומחוז הדרום שלא פונו בהחלטת ממשלה, ואף עולים על השיעורים שנרשמו בקרב המפונים. אוכלוסיות אלו לא היו זכאיות למענקי האכלוס שניתנו למפונים, אף שנוותרו להתגורר באזורים שנפגעו ישירות מהמלחמה. ייתכן שזו אחת הסיבות לכך שבמדדים מסוימים תושבים אלו מדווחים על פגיעה כלכלית קשה, לעיתים אף יותר מהמפונים עצמם.

עוד עולה כי תושבי מחוז הצפון שלא פונו בולטים באופן עקבי כאחת הקבוצות שנפגעו בצורה המשמעותית ביותר מאז פרוץ המלחמה. הפגיעה בהם מתבטאת בשיעורים גבוהים במיוחד של דיווחים על ירידה בהיקף העבודה, ירידה בהכנסה האישית או מהעסק, וירידה בהכנסות משק הבית. בכל אחד מהמדדים הללו, תושבי הצפון שלא פונו מדווחים בין הקבוצות הפגיעות ביותר, ולעיתים אף מתקרבים לרמות הפגיעה שנרשמו בקרב המפונים עצמם.

לבסוף, נציין כי בדומה לנתוני הלמ"ס, גם במדגם הסקר שיעור גבוה מהמתגוררים במחוז הצפון (ללא מפונים) הם ערבים – קבוצה שזוהתה גם בסקר הכללי ככזו שנפגעה במידה רבה יותר משאר הקבוצות בעקבות המלחמה. ממצא זה, בשילוב העובדה שתושבי מחוז הצפון שלא פונו נפגעו באופן משמעותי, עשוי להסביר חלק מהסיבות לעומק הפגיעה הכלכלית שנרשמה בקרב האוכלוסייה הערבית.

ממצאים אלו מדגישים כי הסיוע הכלכלי שניתן למפונים סייע בריכוך עוצמת הפגיעה שחוו. לעומת זאת, תושבי הצפון – וכן, במידה פחותה, גם תושבי חיפה והדרום – שלא פונו ולכן לא היו זכאים

1 מענק משולם למפונים עבור כל יום של שהייה מחוץ לבית, מענק שמטרתו לכסות את עלות השהייה של המפונים במרחב חלופי לביתם.

2 מענקים לתושבים שחוזרים לבתיהם, תחת מענקי השיבה נכללים 2 סוגי של מענקים: "מענק חזרה יומי" ו"מענק חזרה חד פעמי", מטרת המענקים לעודד את המפונים לשוב לביתם.

3 מענק התארגנות, הידוע גם בשם "מענק עדובה", הוא מענק הניתן למפוני הצפון שלא הגישו תביעה לרשות המיסים בגין נזק לחפצים הביתיים, שנגרם עקב השהייה הממושכת מחוץ לבית בשל המלחמה.

לסיוע, נפגעו באופן משמעותי אך נראה שלנכון למועד הסקר נותרו ללא מענה ממשלתי מספק. מצב זה מחייב בחינה מחודשת של מדיניות הסיוע בשעת חירום, כזו שתתבסס לא רק על קרבה גיאוגרפית לגבול או על סטטוס פורמלי של פינוי, אלא בראש ובראשונה על מידת הפגיעה בפועל.

התמונה המטרידה לגבי מצבם התעסוקתי והפינוסי של מפוני הצפון כפי שעולה מהסקר מתיישבת עם ממצאי המחקר שביצע ד"ר איתמר יקיר ביולי 2024.⁴ המחקר, אשר מצא שהאוכלוסיות הפגיעות ביותר במצב של פינוי יישובים הם המבוגרים והעצמאים. המחקר הגיע למסקנה הזו על בסיס ניתוח של ההשפעה ארוכת הטווח של פינוי יישובים על הכנסה ותעסוקה על בסיס מקרה הבוחן של מפוני גוש קטיף באוגוסט 2005. ממצאי הסקר מתיישבים עם מסקנות המחקר, אשר ניבאו מראש שהפגיעה ארוכת הטווח במצבם התעסוקתי והכלכלי של מפוני הצפון תהיה חמורה בהשוואה למפוני הדרום.

ניתוח מאפייני תושבי גבול הצפון כפי שהיו עוד לפני המלחמה (שנת 2022), מחזק את ההערכה שעולה ממצאי הסקר, שאוכלוסיית מפוני הצפון נפגעה בהיבט הכלכלי והתעסוקתי יותר בהשוואה למפוני הדרום. שיעור העצמאים והמבוגרים ביישובי גבול הצפון גבוה בהשוואה לתושבי העוטף (נספח 1 ו-2 בהתאמה), ובמיוחד נמצא בחלק מהמועצות האזוריות בצפון שיעור גבוה של מבוגרים (נספח 3) שעוסקים בענף החקלאות (ענף מבוסס מקום, אשר נפגע באופן דרמטי במלחמה). עוד נמצא כי יישובים רבים בגבול הצפון מתאפיינים בשיעור נמוך יחסית של בעלי השכלה אקדמית, וכן מאפיינים ברמת שכר נמוכה יחסית ליישובי עוטף עזה (נספח 4).⁵ מאפיינים אלו של תושבי הצפון מסבירים חלק ניכר ממצאי הסקר, המציגים פגיעה פיננסית בולטת בקרב מפוני וכלל תושבי מחוז הצפון, כולל תושבים שלא פונו בהחלטת ממשלה ולכן לא היו זכאים למענקי הסיוע שניתנו למפונים.

סיבה נוספת לפגיעות הגבוהה של תושבי הצפון היא שיעורם הגבוה יחסית של עצמאים שהתגוררו ערב המלחמה ביישובי הצפון (נספח 5). השיעור הגבוה של העצמאים שנמצאו בסיכון מוגבר לפגיעה מתמשכת בתעסוקה ובהכנסה, לפי מקרה הבוחן של מפוני קטיף, יחד עם ממצאי כלל המדגם הארצי, שמציגים רמת פגיעה חריגה בהיקף הפעילות העסקית של העצמאים, מסבירה אף היא את פגיעותם הכלכלית והתעסוקתית הבולטת של תושבי הצפון, כפי שעולה מניתוח סקר זה.

4 איתמר יקיר, "ההשפעה ארוכת הטווח של פינוי יישובים על הכנסה ותעסוקה: תובנות המקרה של מפוני תוכנית ההתנתקות", דוח מחקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2024.

5 ראו הרחבה בחרשימים 1-3 בנספחים למאפייני תושבי הגבול הצפון לעומת הדרום.

על המדגם

סקר זה בוצע במטרה לבחון את מצבם התעסוקתי והפינוסי של תושבי קו העימות שפנו לפי החלטת ממשלה (להלן "המפונים"), ואשר לקחו חלק בשוק התעסוקה (כשכירים או כעצמאים) עד פרוץ מלחמת חרבות ברזל. הסקר מבוסס על דגימה ייחודית של 97 משיבים מאוכלוסיית קו העימות, שיישוב מגוריהם לפני 7 באוקטובר נמנה עם רשימת היישובים שפנו (מהצפון והדרום) לפי החלטות הממשלה הרלוונטיות.⁶ קבוצה זו מכונה בסקר "מפונים". בנוסף, כולל הסקר כ־230 משיבים ממחוז הצפון ו־150 משיבים ממחוז הדרום, אשר לפני המלחמה התגוררו במחוזות הצפון והדרום ולא פונו בהחלטת ממשלה. משיבים אלו גרו במחוז צפון/דרום לאורך המלחמה. קבוצה זו מכונה בסקר זה "תושבי מחוז צפון/דרום (ללא מפונים)". כלומר, סך המדגם כוללת סה"כ 477 משיבים, מהם קרוב ל־100 מפונים והיתר הם אלו שנותרו להתגורר במחוזות הצפון והדרום במהלך המלחמה.

לאור משקלם הקטן יחסית של המפונים באוכלוסייה, כך גם גודלו (הקטן יחסית) של מדגם המפונים בסקר.⁷ לפיכך, טעות הדגימה המרבית בניתוח אוכלוסיית המפונים גדולה יחסית, ועומדת על $\pm 12\%$, ברווח סמך של 90% .⁸ למרות טעות הדגימה הגדולה בהתייחס לאוכלוסיית המפונים, נמצאו במסגרת הסקר פערים מספיק משמעותיים שיש חשיבות רבה להציף אותם בפני מקבלי ההחלטות.

כאמור, בנוסף לניתוח מצב המפונים, בחנו בסקר זה גם את מצבם התעסוקתי והפינוסי של תושבי מחוזות הצפון והדרום, אשר לא נכללו ברשימת היישובים שפנו בהחלטות הממשלה (כלומר ללא יישובי קו העימות). חשוב להדגיש, כי אלו אשר נשארו להתגורר במחוזות הללו לא היו זכאים

6 החלטת ממשלה 975 אודות פינוי יישובי הצפון, ו־950 או 988 אודות פינוי יישובי הדרום יחד עם נספחיהן והרחבותיהן.

7 לפי מרכז המחקר והמידע של הכנסת "עד 27 ביוני 2024 המספר המוערך של התושבים הזכאים לפינוי היה כ־143,000 איש. כ־68,500 מהם מיישובי הצפון וכ־74,500 מיישובי הדרום, אשר מתחלקים בין השוהים במלונות, השוהים בקהילה ומי שנשארו או שבו לביתם". כלומר מדובר בפחות מאחוז מאוכלוסיית מדינת ישראל בכל אחד משני קווי העימות.

8 עיבוי זה למדגם המפונים בוצע בנפרד מהמדגם המייצג של הסקר הרחב, במדגם הארצי.

לאותם המענקים להם היו זכאים המפונים. יחד עם זאת, מאחר והאזורים בהם נשארו לגור נותרו בחלק מהמקרים מושבתים, ללא פעילות כלכלית או עם פעילות חלקית בלבד, מצאנו לנכון לתת במסגרת ניתוח הסקר זרקור גם על מצבה של אוכלוסייה זו.⁹

קבוצת המפונים וקבוצת המשיבים ממחוז צפון או דרום (ללא מפונים) נבחנו בניתוח זה גם בהשוואה לממצאי הסקר הרחב, שבוצע בקרב מדגם מייצג כלל-ארצי של אוכלוסיית העובדים (שכירים ועצמאים) אשר עבדו ערב פרוץ מלחמת חרבות ברזל. לסקר הרחב השיבו 1,240, מהם 1,056 משיבים שהיו שכירים טרם המלחמה ו-184 משיבים שהיו עצמאים טרם המלחמה. בניתוח לפי מחוזות (ללא מפונים), המבוסס על המדגם הארצי, טעות הדגימה המקסימלית קטנה יחסית, ועומדת על $\pm 6.90\%$ ברווח סמך של 90%.

גיבוש השאלון וניתוח הסקר בוצעו על ידי צוות חוקרי המרכז לממשל וכלכלה, תוך ייעוץ וליווי של מרכז ויטרבי לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה. איסוף הנתונים לסקר נערך על ידי חברת סי.איי מידע שיווקי ונעשה בתאריכים 18.3.2025–9.5.2025, כשנה וחצי לאחר תחילת מלחמת חרבות ברזל. למדגם הרחב רואיינו באינטרנט ובטלפון 1,081 איש ואישה בשפה העברית ו-242 בשפה הערבית.

ראוי לציין כי הזכאות למענקי האכלוס של חלק מיישובי הדרום הסתיימה כבר בפברואר 2024, למעט מספר יישובים בעוטף עזה שזכאותם לקבלת המענקים הוארכה עד אפריל 2025.¹⁰ בתום פברואר 2024, הוצעו למפוני הדרום מענקי שיבה.

למרות החלטת הממשלה, בפועל חלק ניכר ממפוני הדרום חזרו לבתיהם רק בחודשי הקיץ (יולי–אוגוסט 2024), כאשר מענקי השיבה החד פעמיים ירדו בהדרגה ככל שהחזרה לבתים נדחתה. לעומתם, מפוני הצפון היו זכאים להמשיך לקבל מענקי אכלוס עד פברואר 2025.¹¹ וממרח 2025 היו

9 נדגיש כי חצפיות המשיבים ממחוז הצפון והדרום לא כוללות משיבים שהתגוררו טרם 7.10.2023 מאזורים שסווגו כקו עימות, זאת מאחר והמשיבים שהתגוררו טרם המלחמה באזורים אלו סווגו כמפונים, בהתאם להחלטות ממשלה 950, 988 ו-975.

10 למעט ליישובים שממשלת ישראל הגדירה כיישובים שלא בטוח לשוב אליהם, "בארי, חולית, כיסופים, כפר עזה, כרם שלום, נחל עוז, נתיב העשרה, סופה, נירים, ניר עוז, עין השלושה וניר יצחק – זכאים למענק עד 30.4.25". מתוך ביטוח לאומי, מענק אכלוס לתושבי הצפון והדרום, 18.5.2025.

11 למעט ליישובים שממשלת ישראל הגדירה כיישובים בהם קיימת מניעה ביטחונית לחזרת התושבים. תושבי היישובים אלו זכאים להמשיך ולקבל מענקי אכלוס וסיוע מהמדינה עד שיוכרז כי ניתן לשוב אליהם בבטחה.

זכאים למענקים חד פעמיים כמו מענקי שיבה או מענקי התארגנות. לכן, בעת מענה על הסקר, אשר כאמור החל בסוף מרץ 2025, רק חלק מתושבי הצפון שבו ליישוביהם.¹²

מאפייני המשיבים לסקר

כפי שצוין לעיל, כלל המשיבים שהוגדרו כמפונים במסגרת סקר זה היו תושבים אשר התגוררו עד פרוץ המלחמה, כלומר לפני 7.10.2023, ביישובים שפוננו בהחלטת ממשלה. מתוך 97 מפונים במדגם, כ־51 מהם התגוררו ערב המלחמה ביישובי הצפון שפוננו ו־46 נוספים התגוררו ביישובי הדרום שפוננו.

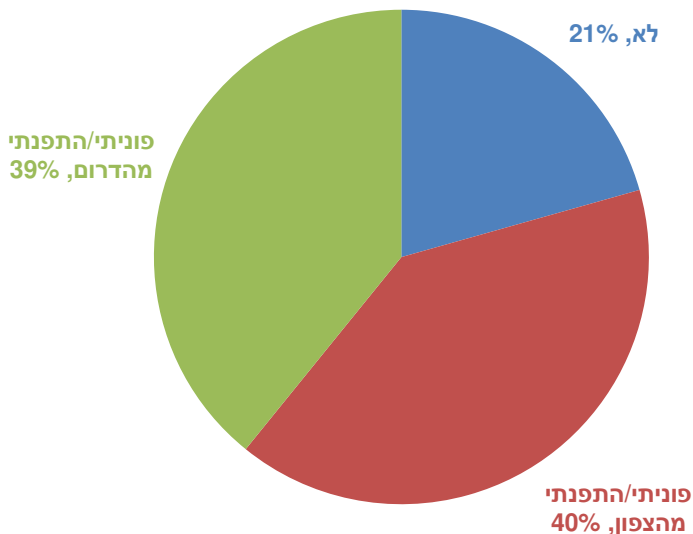
באזורים שלא פונו בהחלטת ממשלה שיעור המדווחים שהתפנו מיוזמתם נמוך מאוד. במחוז הדרום (ללא מפונים), נרשם השיעור הגבוה ביותר של משיבים שציינו שהתפנו מיוזמתם עקב המלחמה – 8%, בעוד שבשאר המחוזות, כדוגמת מחוז הצפון (ללא מפונים), מדובר בשיעור זניח, שעומד על כ־1% בלבד.

מרבית המפונים שהשיבו לסקר, 79% מהם, דיווחו כי אכן פונו או התפנו מבתיהם, אך שיעור לא מבוטל (21%) ציינו כי לא התפנו בפועל, כלומר, בחרו להישאר לגור ביישובים שפוננו ולפיכך לא היו זכאים לקבל את מענקי אכלוס, מענקי התארגנות, ומענקי השיבה להם היו זכאים המפונים.¹³ כמו כן, כ־40% מהמפונים בסקר זה פונו/התפנו מיישובי קו העימות בצפון ועוד כ־39% פונו/התפנו מיישובי קו העימות בדרום.

13 מענקי האכלוס, מענקי השיבה ומענקי ההתארגנות – כולם הותנו בכך שהתושב שהה מחוץ ליישוב במהלך התקופה המוכרת כפינוי.

תרשים 1 האם בשל המלחמה פונית או התפנית מביתך?

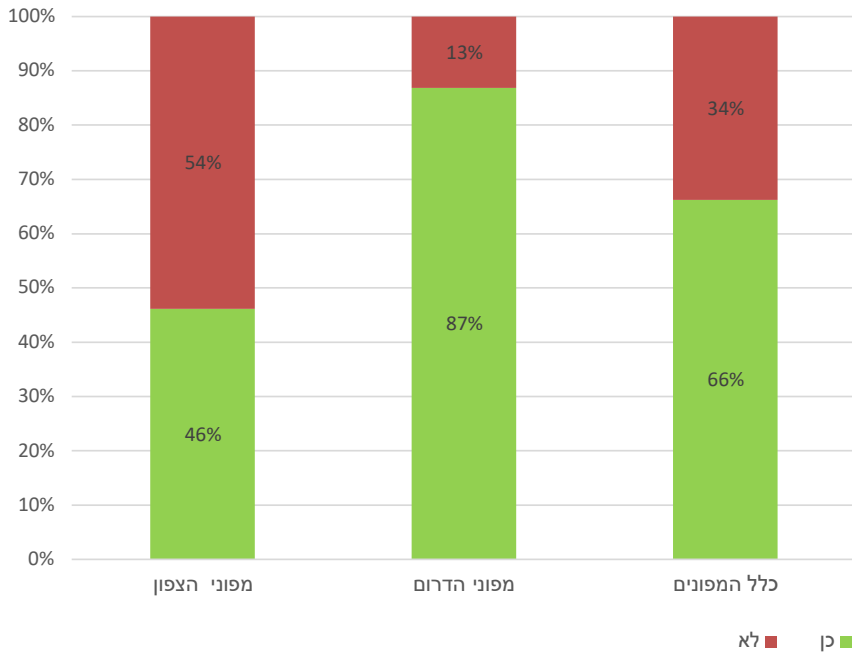
מכלל המשיבים שהתגוררו ערב המלחמה ביישובים שלפי החלטת הממשלה פונו

נכון למועד הסקר, מרבית המפונים (66%) דיווחו כי חזרו לביתם, ורק 34% ציינו כי טרם שבו. יתרה מכך, נמצא כי בדרום 87% מהמפונים חזרו לבתיהם, לעומת פחות ממחצית מהמפונים בצפון – ממצאים אלו מתיישבים עם החלטות הממשלה להחזרת המפונים וסיום הזכאות לקבלת מענקי האכלוס: נכון למאי 2025 הסתיימו מענקי האכלוס למרבית המפונים, כאשר לחלק ניכר ממפוני הדרום הסתיימו המענקים (בהדרגה) לפני כשנה – בקיץ של 2024, בעוד שהזכאות למענקים אלו נמשכה עבור מפוני הצפון עד לפני כחודשיים – עד סוף פברואר 2025.

תרשים 2 האם שבת לביתך?

מתוך המשיבים שגרו ביישובים שפוננו על ידי החלטת ממשלה ופוננו/התפנו

סביר להניח כי שיעור החזרה של התושבים הושפע במידה רבה מהפסקת מענקי האכלוס ומענקי השיבה. לכך ניתן למצוא חיזוק בעובדה שרוב המשיבים מפוני הדרום שצינו כי טרם שבו לבתיהם, התגורר לפני המלחמה ביישובים שבהם מענקי האכלוס נמשכו גם במועד ההשבה לסקר (מאי 2025).

מצבם התעסוקתי והפיננסי של המפונים ושל תושבי מחוזות הצפון והדרום (ללא מפונים)

1. מצבם התעסוקתי של המפונים שהיו מועסקים טרום המלחמה

מרבית המפונים שהשיבו לסקר¹⁴ (72% מהם) עובדים כיום כשכירים,¹⁵ וכ-13% עובדים כעצמאים, פריילנסרים או שיש בבעלותם חברה.¹⁶ שיעור בולט, 15% מהמפונים, דיווחו שפוטרו מעבודתם, הוצאו לחל"ת או שנסגר להם העסק בעקבות המלחמה (לאילו שהיו עצמאים): זאת לעומת כ-4% בכלל המדגם. נזכיר שמדובר בדיווח לגבי מצבם נכון למועד המענה על הסקר, כלומר מסוף מרץ עד השבוע הראשון של מאי 2025 – כשנה וחצי מפרוץ המלחמה.

14 בסקר זה נדגמו רק משיבים שעבדו ערב פרוץ מלחמת חרבות ברזל.

15 אחוז זה נמוך משיעור השכירים שנמצא בכלל מדגם הרחב (79%).

16 בדומה למשקל העצמאים בשוק העבודה ובדומה למשקלם בכלל המדגם הרחב.

תרשים 3 מצבם התעסוקתי הנוכחי של המפונים שעבדו טרם המלחמה, מאי 2025

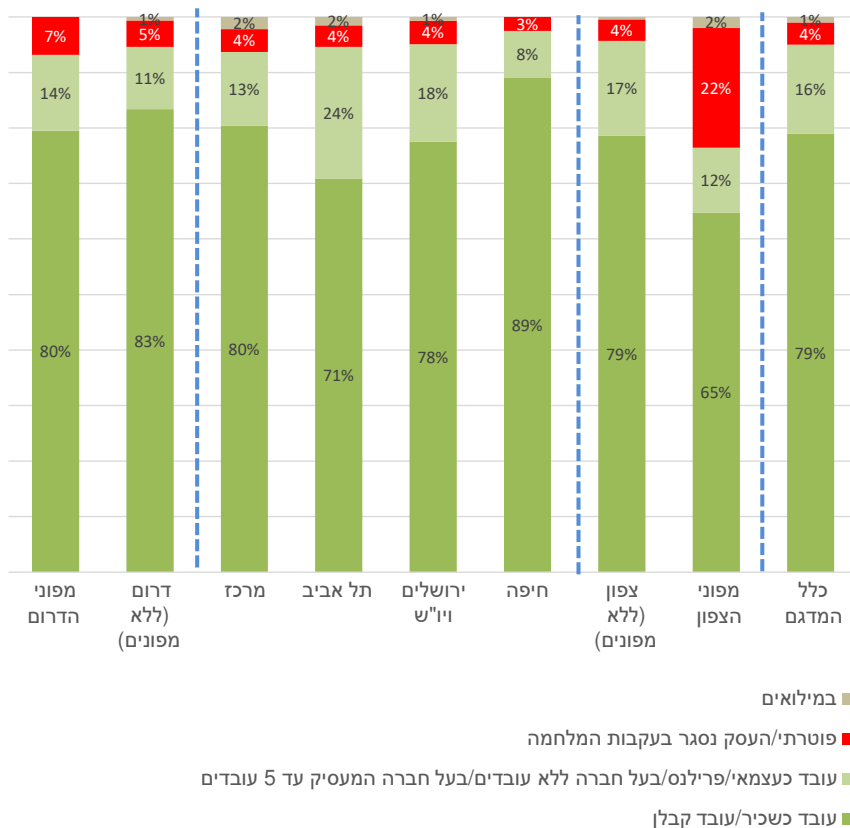

בפילוח לפי אזור, עולה כי שיעור נמוך יחסית של שכירים נרשם בקרב מפוני הצפון: 65% לעומת כ-80% בממוצע בקרב מפוני הדרום ובכלל המדגם. מנגד, שיעור גבוה ביותר ממפוני הצפון השיבו כי נכון למועד המענה על הסקר (סוף מרץ עד תחילת מאי 2025) הם פוטרו מעבודתם או הוצאו לחל"ת או שנסגר להם העסק בעקבות המלחמה: 22% בקרב מפוני הצפון לעומת 7% בקרב מפוני הדרום ו-4% בכלל המדגם.

בניתוח המשיבים לפי מחוז מגורים לא נמצאו הבדלים מובהקים בהשוואה לכלל המדגם הארצי, למעט מחוז חיפה אשר הציג שיעור בולט של שכירים (89%) בהשוואה למפוני הצפון (65%) וליתר תושבי מחוז הצפון, ללא מפונים (79%). נתונים אלו מתכתבים עם הנתונים של הלמ"ס לשנת 2022 לפיהם ביישובי בקו עימות בצפון יש שיעור גבוה יותר של עצמאים בהשוואה ליישובי קו העימות שבדרום כפי שניתן לראות בתרשים 1 בנספח.

תרשים 4

מצבם התעסוקתי הנוכחי של תושבי מחוזות הצפון והדרום (ללא מפונים), בהשוואה למפונים

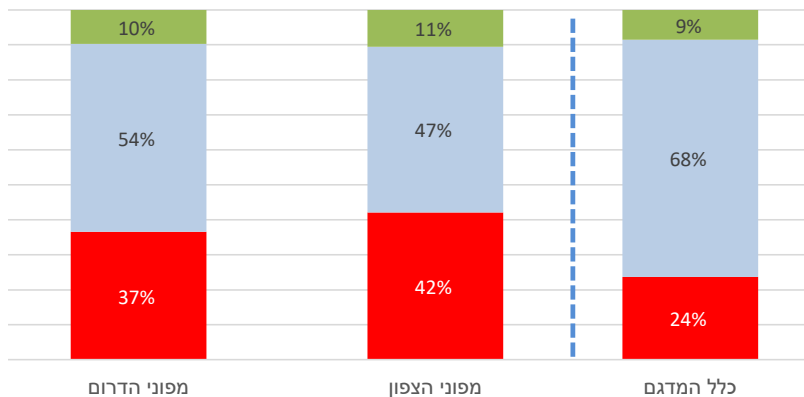
2. היקף המשרה של המפונים ושל תושבי מחוזות הצפון והדרום

כמחצית מהמפונים דיווחו כי נכון למועד המענה על הסקר (סוף מרץ עד תחילת מאי 2025) אחוז המשרה שלהם (או היקף הפעילות העסקית, לגבי עצמאים) נותר ללא שינוי בהשוואה למצב שלפני המלחמה, כ־40% דיווחו כי היקף המשרה/הפעילות העסקית שלהם ירד בגלל המלחמה, וכ־10% ציינו כי היקף המשרה/הפעילות העסקית עלה. מבין אלו שדיווחו כי היקף המשרה או הפעילות העסקית ירדו, שיעור הירידה הממוצעת עמד על 40%.

שיעור המדווחים על ירידה בהיקף המשרה/הפעילות העסקית בקרב מפוני הצפון (42%) גבוה בהשוואה למפונים הדרום (37%), אולם בשל מיעוט התצפיות לא ניתן לקבוע כי הבדל זה הינו מובהק. גם עוצמת הירידה המדווחת בקרב מפוני הדרום הייתה דומה לזו המדווחת עליידי מפוני הצפון – סביב ה־40%, ללא הבדל מובהק סטטיסטית.

תרשים 5

השפעת המלחמה על היקף המשרה/הפעילות של המפונים בהשוואה למצב טרום המלחמה, מפונים לעומת כלל האוכלוסייה

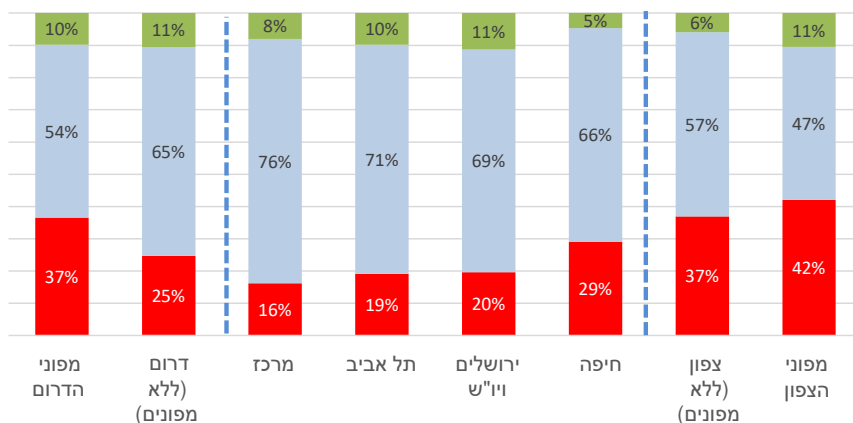

- היקף המשרה שלי עלה (שכירים) \ היקף הפעילות העסקית שלי עלה (עצמאים)
- נשארתי לעבוד באותו היקף (שכירים) \ היקף הפעילות העסקית שלי נותר זהה (עצמאים)
- היקף המשרה שלי ירד (שכירים) \ היקף הפעילות העסקית שלי ירד (עצמאים)

בניתוח כלל המדגם לפי מחוזות, ניתן לראות כי הפגיעה התעסוקתית והכלכלית במחוז הצפון בולטת לרעה (תרשים 6). כשנה וחצי לאחר פרוץ המלחמה, 37% מתושבי מחוז הצפון (ללא מפונים) ו-29% מתושבי חיפה מדווחים על ירידה בהיקף המשרה או הפעילות. זאת בהשוואה ל-16% עד 20% בלבד במחוזות המרכז וירושלים, וכ-25% בדרום (ללא מפונים). במילים אחרות, שיעור הנפגעים במחוז הצפון (ללא מפונים) כפול מזה שבמרכז ובירושלים.

תרשים 6

השפעת המלחמה על היקף המשרה/הפעילות בהשוואה למצב טרום המלחמה, לפי מחוז

■ היקף המשרה שלי עלה (שכירים) \ היקף הפעילות העסקית שלי עלה (עצמאים)

■ נשאיתי לעבוד באותו היקף (שכירים) \ היקף הפעילות העסקית שלי נותר זהה (עצמאים)

■ היקף המשרה שלי ירד (שכירים) \ היקף הפעילות העסקית שלי ירד (עצמאים)

מהסקר עולה כי העצמאים והפריילנסרים במחוז הצפון, כולל המפונים, נפגעו מהמלחמה יותר מהשכירים, וגם יותר מעצמאים באזורים אחרים. כ-63% מהעצמאים והפריילנסרים מקרב תושבי הצפון (כולל המפונים) דיווחו על ירידה בפעילות העסקית בעקבות המלחמה, לעומת 32% בקרב

השכירים. שיעור זה אף גבוה בהשוואה לשיעור העצמאים המדווחים על פגיעה בכלל המדגם, שעמד על כ־51%.

ממצא זה, כשנה וחצי לאחר פרוץ המלחמה, ממחיש את הפגיעות היתרה של העצמאים ונותן חיזוק נוסף לצורך הבוער בהסדרת רשת ביטחון סוציאלית בעתות משבר, שתהיה קבועה, מוסדרת וידועה מראש גם לעצמאים, בדומה לכלים הקיימים עבור שכירים, כמו חל"ת ודמי אבטלה. ממצא זה מתכתב עם ההמלצות שעלו בנייר המדיניות של המכון הישראלי לדמוקרטיה שעסק בנושא **"רשת ביטחון לעצמאים בעיתות משבר"**. הנייר הצביע על הצורך בהקמת תשתית קבועה לרשת ביטחון סוציאלית לעצמאים בשעת משבר, בדומה למודלים הקיימים במדינות שונות באירופה.

3. השפעה על הכנסתם האישית של המפונים ותושבי מחוז צפון ודרום (ללא מפונים)

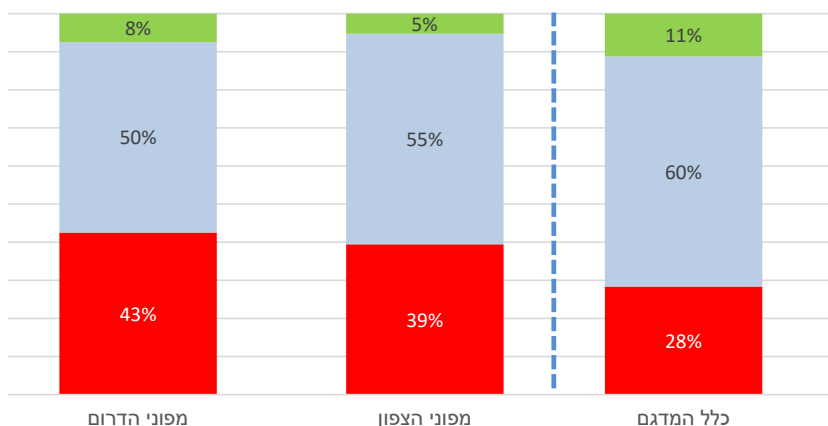
בדומה לדיווחים באשר לירידה בהיקפי המשרה/הפעילות העסקית של המפונים ותושבי מחוז הצפון שלא פונו בהחלטות הממשלה, כך גם לגבי מגמות השכר: כמחצית מהמפונים (53%) דיווחו כי הכנסתם האישית (משכר או מהעסק) נותרה ללא שינוי בהשוואה למצב שלפני המלחמה, וכ־41% דיווחו כי הכנסתם ירדה, כאשר שיעור הירידה עמד בממוצע על 34%. רק כ־6% ציינו כי הכנסתם האישית עלתה בהשוואה לרמתה לפני המלחמה.

שיעור המדווחים על ירידה בהכנסתם האישית בקרב המפונים גבוה באופן מובהק מהמדוח בכלל המדגם הארצי (41% לעומת 28%, בהתאמה), בעוד עוצמת הירידה בהכנסה הייתה דומה לכלל המדגם (34% בקרב המפונים לעומת 31% בכלל המדגם).

בהשוואה בין מפוני הדרום לצפון, עולה כי שיעור המדווחים על ירידה בהכנסה האישית בקרב מפוני הדרום (43%) גבוה במקצת בהשוואה למפוני הצפון (39%), אולם נראה כי הפערים אינם מובהקים סטטיסטית לכן יש להיזהר מהסקת מסקנות כי ישנם פערים.

תרשים 7

השפעת המלחמה על שכר/הכנסתך האישית מהעסק, מפונים לעומת כלל האוכלוסייה

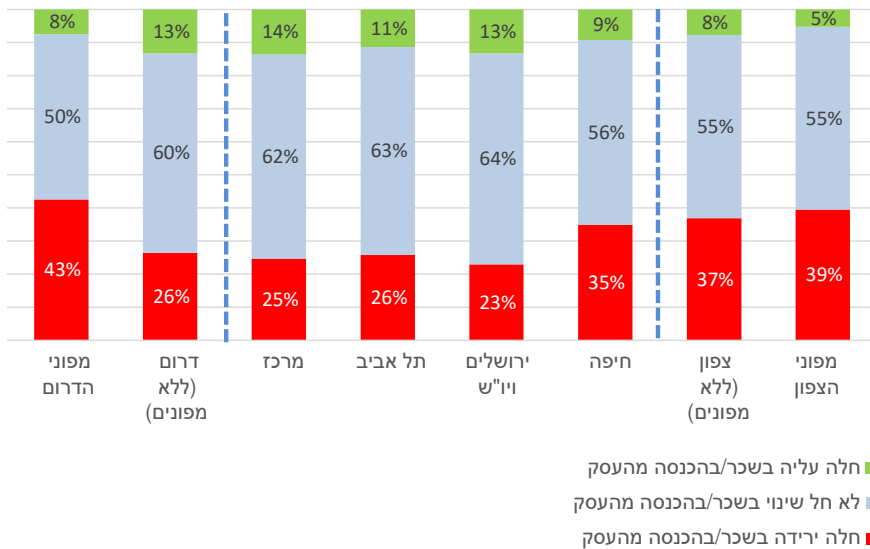

■ חלה עליה בשכר/בהכנסה מהעסק
 ■ לא חל שינוי בשכר/בהכנסה מהעסק
 ■ חלה ירידה בשכר/בהכנסה מהעסק

מהניתוח לפי מחוזות עולה כי שיעור המדווחים על ירידה בהכנסה האישית (משכר או מהעסק) במחוז הצפון (ללא מפונים) ובחיפה גבוה יחסית, ועומד על כ-36% בממוצע, קרוב לשיעור המדווח בקרב המפונים (39% בקרב מפוני הצפון ו-43% בקרב מפוני הדרום). מדובר בשיעורים גבוהים משמעותית לעומת מחוזות המרכז וירושלים, שם שיעור המדווחים על ירידה בהכנסה נמוך יותר, ועומד על כ-25% בלבד.

שיעור הירידה הממוצע בהכנסה האישית במחוז הצפון (ללא מפונים) ובחיפה נע בין 34%-36%, בדרום (ללא מפונים) על 32% וזאת לעומת שיעור הירידה בתל אביב והמרכז שעומד על כ-25%.

תרשים 8 השפעת המלחמה על שכר/הכנסת האישית, לפי מחוז

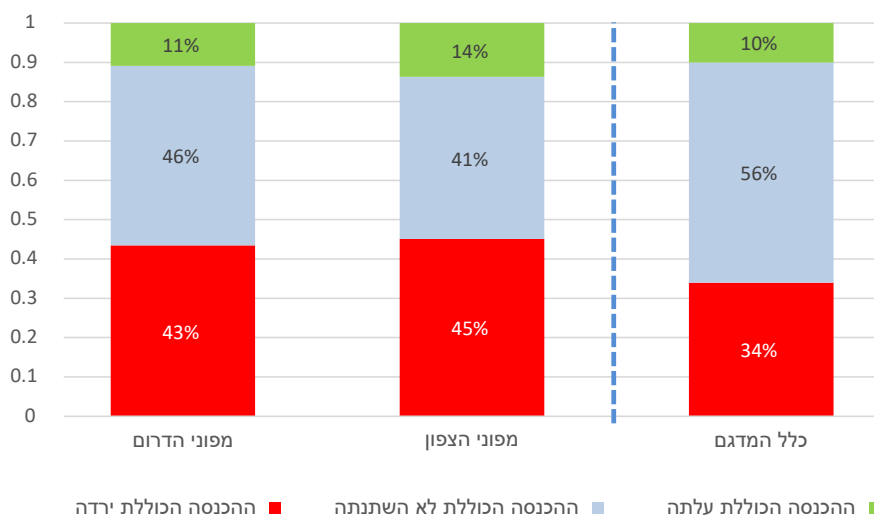
4. הכנסות משקי הבית של המפונים ותושבי מחוז צפון ודרום (ללא מפונים)

בנוסף לשאלה על ההכנסה האישית (משכר או מהעסק), שאלנו את המפונים גם לגבי מצב ההכנסה של כלל משק הבית שלהם, אשר מושפעת גם ממצב התעסוקה וההכנסה של בן/בת הזוג של המשיב לסקר וגם מיתר מאפייני משק הבית ומשתי רקע נוספים.

מניתוח שאלה זו עולה כי 44% מהמפונים עדיין (נכון למאי 2025) מתמודדים עם ירידה בהכנסת משק הבית בהשוואה לתקופה שטרם המלחמה, שיעור דומה דיווחו כי לא חל שינוי בהכנסה, וכ־13% רשמו גידול בהכנסת משק הבית מאז המלחמה. שיעור הירידה הממוצע בהכנסת משק הבית של המפונים עומד על 33%, זאת בדומה לעוצמת הירידה שדווחה בכלל המדגם (32%).

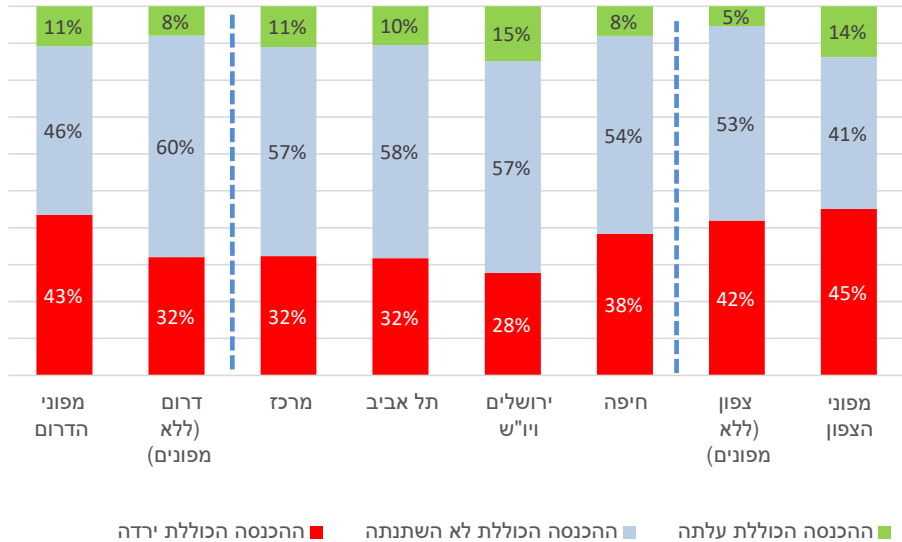
שיעור המפונים המדווחים על ירידה בהכנסת משק הבית בשל המלחמה גבוה בכ־10 נקודות האחוז בהשוואה לשיעור המדווחים על כך בכלל המדגם הארצי (44% לעומת 34%, בהתאמה).

תרשים 9 הכנסות משק הבית של המפונים בהשוואה למצב טרום המלחמה, השוואה לכלל האוכלוסייה

בניתוח לפי מחוזות עולה כי שיעור המדווחים על ירידה בהכנסת משק הבית במחוז הצפון ובחיפה נמצא אף הוא גבוה יחסית: כ־42% בקרב תושבי מחוז הצפון (ללא מפונים) ו־38% בקרב תושבי חיפה, זאת בדומה לשיעורים המדווחים בקרב המפונים (44%) ולעומת 32% באזור מחוז ת"א והמרכז.

10 חרשים הכנסות משק הבית של המפונים בהשוואה לרמתן טרום המלחמה, לפי מחוז

נתונים אלו, המעידים על פגיעה כלכלית חמורה יותר בהכנסות משקי הבית במחוז הצפון, מתיישבים עם מאפייני האוכלוסייה באזור זה. לפי נתוני של הלמ"ס מחוז הצפון מאופיין בשיעור גבוה יחסית של ערבים, 48% מהעובדים במחוז הצפון הם ערבים זאת לעומת 16% בממוצע האוכלוסייה ו-9% במחוז הדרום (נספח 6). בנוסף, שיעור העצמאים במחוז הצפון מעט גבוה יותר ממשקלם במחוז הדרום (12% בצפון לעומת 9% בדרום, נספח 5). מניתוח כלל המדגם עולה כי קבוצות אלו נפגעו באופן משמעותי יותר משאר הקבוצות, וממצאים דומים עולים גם ממחקר שערך ד"ר איתמר יקיר, חוקר המכון הישראלי לדמוקרטיה, אשר בחן את מקרה הבוחן של פינוי יישובי גוש קטיף באוגוסט 2005. במחקר נמצא כי ההשפעה הכלכלית ארוכת הטווח על מפוני גוש קטיף העצמאים הייתה שלילית וחזקה יותר לעומת ההשפעה על שכירים.¹⁷ מסקנה נוספת שעלתה מהמחקר הייתה כי

17 איתמר יקיר, ההשפעה ארוכת הטווח של פינוי יישובים על הכנסה ותעסוקה: תובנות המקרה של מפוני חוכנית ההתנתקות – המכון הישראלי לדמוקרטיה.

לאור מאפייני תושבי גבול הצפון, הם מראש חשופים יותר לפגיעה חדה ומתמשכת בתעסוקה ובהכנסה. ממצא זה מחזק את ממצאי הסקר הנוכחי.

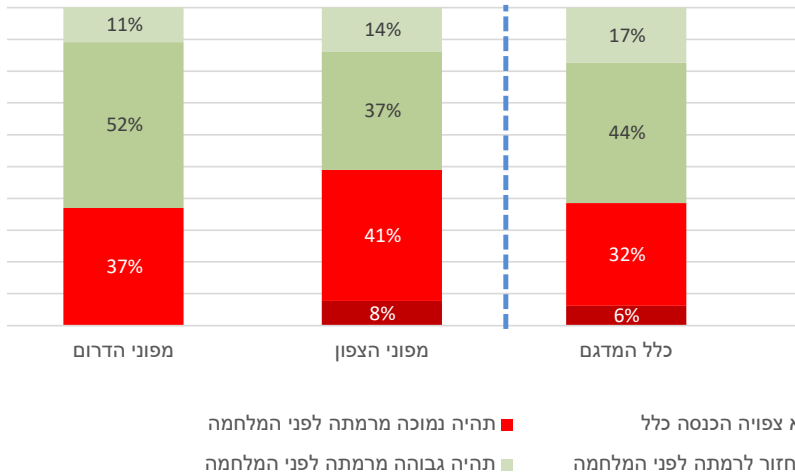
5. הערכות צופות פני עתיד של המפונים ותושבי מחוז צפון ודרום (ללא מפונים)

המשיבים לסקר התבקשו, בין היתר, גם להעריך מה יקרה להכנסת משק הבית שלהם בחודשיים הקרובים, דהיינו אפריל-יולי 2025. מניתוח התשובות עולה כי תחזיות מפוני הצפון פסימיות ביותר, הן בהשוואה לתחזיות מפוני הדרום ויתר על כן בהשוואה לתחזיות בכלל המדגם הארצי. סה"כ קרוב למחצית ממפוני הצפון מביעים פסימיות, מהם כ-41% שמעריכים שהכנסת משק הבית שלהם תישאר נמוכה בהשוואה לרמה טרום המלחמה, ו-8% שלא צופים כל הכנסה למשק הבית שלהם בחודשים הקרובים.

לעומתם, כ-37% ממפוני הדרום מביעים פסימיות וצופים שהכנסת משק הבית שלהם תישאר נמוכה בהשוואה לרמה טרום המלחמה, אולם בניגוד למפוני הצפון – אף לא משיב אחד ממפוני הדרום צופה שיישאר ללא הכנסה כלל בחודשים הקרובים. אחוז דומה למפוני הדרום הביעו פסימיות גם בכלל המדגם (37%), כאשר 32% צפו שהכנסת משק הבית תישאר נמוכה וכ-6% מהם העריכו שלא תהיה להם כל הכנסה בחודשים הקרובים. ראוי לציין כי מתוך כלל המדגם, 65% מאלו שהשיבו שלא צפויה להם הכנסה בחודשים הקרובים הם ערבים, שכאמור משקלם בצפון הארץ גבוה במיוחד.

תרשים 11

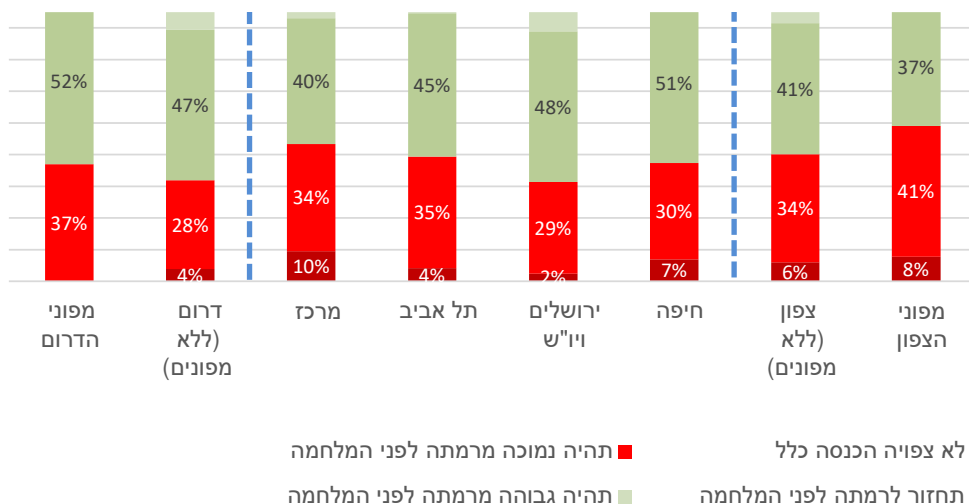
להערכתך, כיצד צפויה להשתנות ההכנסה ברוטו של כל משק הבית שלך בחודשים הקרובים (אפריל-יוני 2025), לעומת התקופה המקבילה טרם המלחמה? מפונים לעומת כלל האוכלוסייה

בניתוח לפי מחוזות בולטת הפסימיות דווקא בקרב תושבי מחוז המרכז, כאשר 44% מהם הביעו פסימיות לגבי החודשים הקרובים: 34% צופים כי הכנסת משק הבית שלהם תישאר נמוכה ביחס לרמתה טרם המלחמה ו-10% נוספים לא צופים כל הכנסה למשק הבית. פסימיות זו שמביעים תושבי מחוז המרכז דומה לשיעור המביעים פסימיות בקרב מפוני הצפון ותושבי מחוז הצפון (ללא מפונים). מעניין היה לבחון את הסיבות לפסימיות הגבוהה בקרב תושבי מחוז המרכז ולנתח אותה לעמוק, אך בהיקף סקר זה לא נבחנו סיבות אלו.

תרשים 12

להערכתך, כיצד צפויה להשתנות ההכנסה ברוטו של משק הבית שלך בחודשים הקרובים (אפריל-יוני 2025), לעומת התקופה המקבילה טרם המלחמה, לפי מחוז

נזכיר כי השאלון הופץ בסוף מרץ 2025, והמענה עליו הסתיים בשבוע הראשון של חודש מאי 2025, דהיינו, כחודש עד חודשיים לאחר החלטת הממשלה להתיר למפוני הצפון לשוב לבתיהם. החלטה זו כללה, כאמור, את הפסקת מענקי האכלוס, ומנגד הענקת מענקי שיבה עבור מפונים שבחרו לחזור, מתוך כוונה לעודד את תהליך השיבה. סביר להניח שהתפתחויות אלו השפיעו על מצב הרוח של המשיבים ועל רמת האופטימיות שלהם ביחס לעתיד.

6. מצב הנזילות של המפונים ותושבי מחוזות הצפון והדרום (ללא מפונים)

מהסקר עולה כי מצב הנזילות של משקי הבית המפונים נכון להיום, כשנה וחצי מפרוץ המלחמה, טוב בהשוואה לכלל המדגם, כאשר כ-60% מהמפונים מעריכים שהכסף הנזיל של משק הבית שלהם יספיק ליותר מחודש (לעומת כ-53% בכלל המדגם). מהם, כרבע מהמפונים מעריכים כי הכסף הנזיל

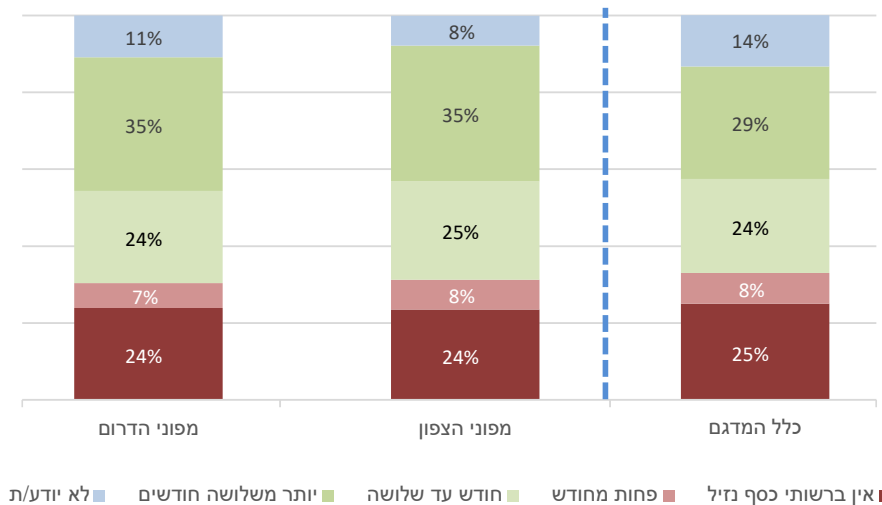
שברשות משק הבית שלהם יספיק לחודש עד שלושה חודשים (בדומה לכלל המדגם), ועוד כ־35% העריכו שהכסף הנזיל יספיק ליותר משלושה חודשים (לעומת 29% בכלל המדגם).

מעניין לראות כי שיעור המפונים המדווחים שלמשק הבית שלהם אין כלל כסף נזיל דומה לכלל המדגם, ועומד על כ־24%, לצד כ־8% שמעריכים שהכסף שברשות משק הבית שלהם יספיק לפחות מחודש, גם זאת בדומה לכלל המדגם.

מנגד, רמת נזילות נמוכה יחסית נמצאה בקרב משקי הבית של תושבי הצפון והדרום שלא פונו: 30% במחוזות הצפון והדרום ו־27% בחיפה מעריכים שלמשק הבית שלהם אין כלל כסף נזיל. בנוסף, כ־7% במחוזות הצפון והדרום וכ־11% מתושבי חיפה צופים כי הכסף הנזיל שברשותם יספיק לפחות מחודש.

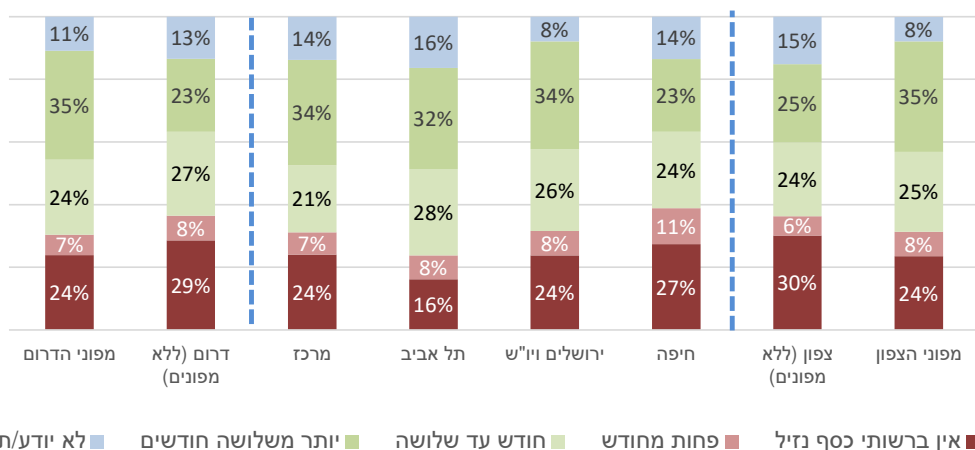
חרשים 13

לכמה זמן יספיק הכסף הנזיל של משק הבית? מפונים לעומת כלל המדגם

רמת נזילות גבוהה יחסית נמצאה בערים הגדולות, כאשר כ־60% מתושבי ירושלים ותל אביב מעריכים שהכסף הנזיל של משק הבית שלהם יספיק ליותר מחודש (בדומה לשיעור המפונים שדיווחו על כך). יתרה מכך, בתל־אביב נמצא כי שיעור המדווחים כי אין ברשות משק הבית שלהם כסף נזיל הוא נמוך במיוחד (16% לעומת 25% בכלל המדגם).

תרשים 14 לכמה זמן יספיק הכסף הנזיל של משק הבית? לפי מחוז

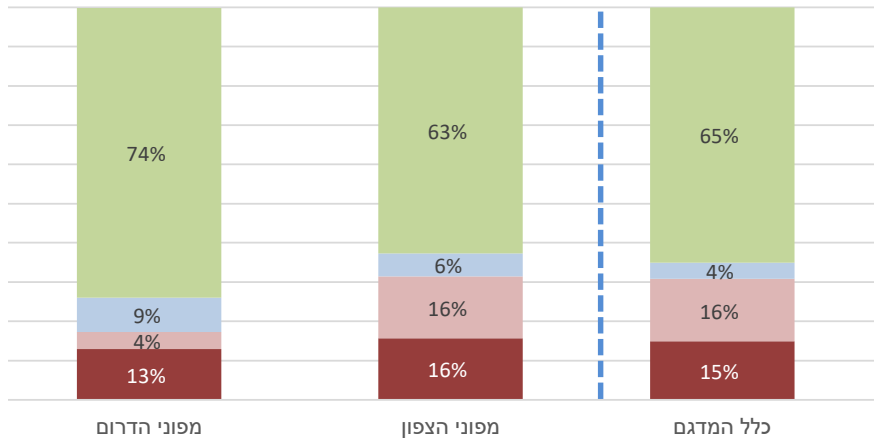
7. הלוואות ומשיכת יתר

כ־32% ממפוני הצפון ציינו כי נכנסו לאוברדראפט או הגדילו אוברדראפט קיים בעקבות המלחמה, בדומה לשיעור בכלל המדגם, זאת לעומת רק 17% שדיווחו כך בקרב מפוני הדרום.

יחד עם זאת, חשוב לשים לב כי שיעור מפוני הדרום שציינו שעוד לפני המלחמה היו באוברדראפט הינו גבוה יחסית ועומד על כ־9% לעומת 4% בכלל המדגם ו־6% בקרב מפוני הצפון. נזכיר כי בשל מיעוט התצפיות בקרב המפונים יש להיזהר מהסקת מסקנות כאשר הפערים קטנים ואינם מובהקים.

15 חרשים

האם המשבר גרם למשק הבית של המפונים להיכנס לאוברדראפט או להגדילו? מפונים לעומת כלל האוכלוסייה

■ לא

■ הייתי באוברדראפט כבר לפני המלחמה. למרות המלחמה הוא לא גדל

■ הייתי באוברדראפט כבר לפני המלחמה, ועקב המלחמה הוא גדל

■ לא הייתי באוברדראפט, ועקב המלחמה נכנסתי לאוברדראפט

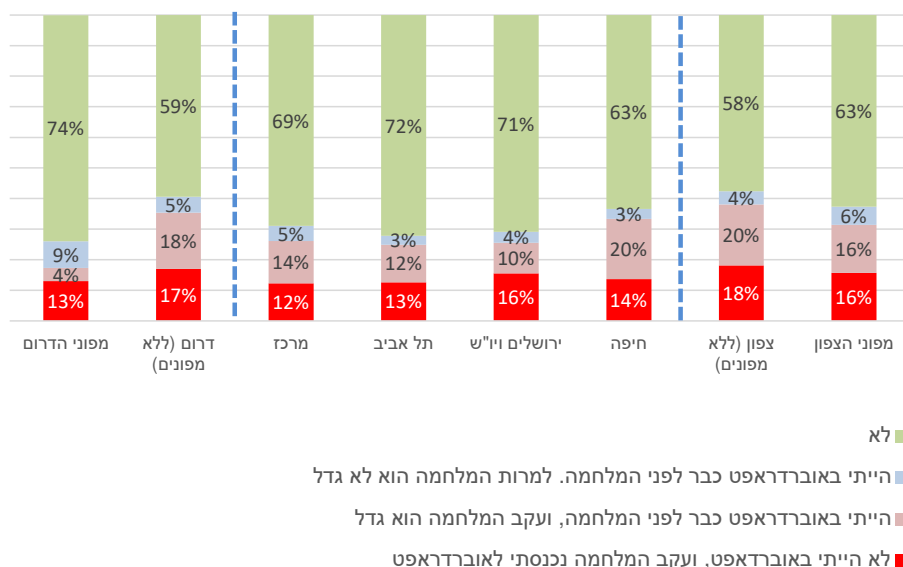
בניתוח לפי מחוזות, נראה אינדיקציות נוספות לכך שמצב הנזילות של תושבי מחוזות הצפון והדרום (ללא מפונים) פחות טוב: שיעור המדווחים שבעקבות המלחמה נכנסו לאוברדראפט או הגדילו את הקיים נמצא גבוה הן בהשוואה לקבוצת המפונים והן בהשוואה לכלל המדגם הארצי: 38% מתושבי הצפון ו-35% מתושבי הדרום דיווחו כך (לעומת כ-31% בקרב כלל המדגם).

ממצאים אלו יכולים להיות מוסברים בעובדה שתושבי הצפון והדרום, שלא פונו בהחלטת ממשלה, לא היו זכאים למענקי הסיוע השונים אך נותרו להתגורר ביישובים שהפעילות בהם הייתה מושבתת חלק ניכר מהזמן או ירדה באופן ניכר. לפיכך עולה מהסקר שקבוצות אוכלוסייה במחוזות הצפון והדרום, שהושפעו מאוד מהמלחמה אך לא הוכרו כמפונים, חוו פגיעה כלכלית חמורה ביותר,

ובמדדים מסוימים אף יותר מהפגיעה הכלכלית שחוו המפונים. בעוד המפונים, שקיבלו את מגוון המענקים מהמדינה, הצליחו ככל הנראה לשמור על יציבות כלכלית טובה יותר בזכות הסיוע שקיבלו. בכך הסקר חושף כי מי שפונה, בממדים מסוימים מצבו הכלכלי פחות הידרדר לעומת מי שלא פונה. כמו כן, תושבי המרכז, תל אביב וירושלים נפגעו, אך פחות באופן יחסי. לפיכך, הפער הבולט הוא בין תושבי הצפון והדרום שפוננו לאלו שלא, וליתר דיוק בין מי שקיבלו תמיכה כספית מהמדינה לבין אלו שלא. ממצא זה ממחיש את התפקיד הקריטי של תמיכה ממשלתית בעתות חירום, ואת ההשלכות השליליות של היעדרה על קבוצות שנפגעו מהמצב אך לא זכו למענה ממסדי.

תרשים 16

האם המשבר גרם למשק הבית להיכנס לאוברדראפט או להגדילו? לפי מחוז

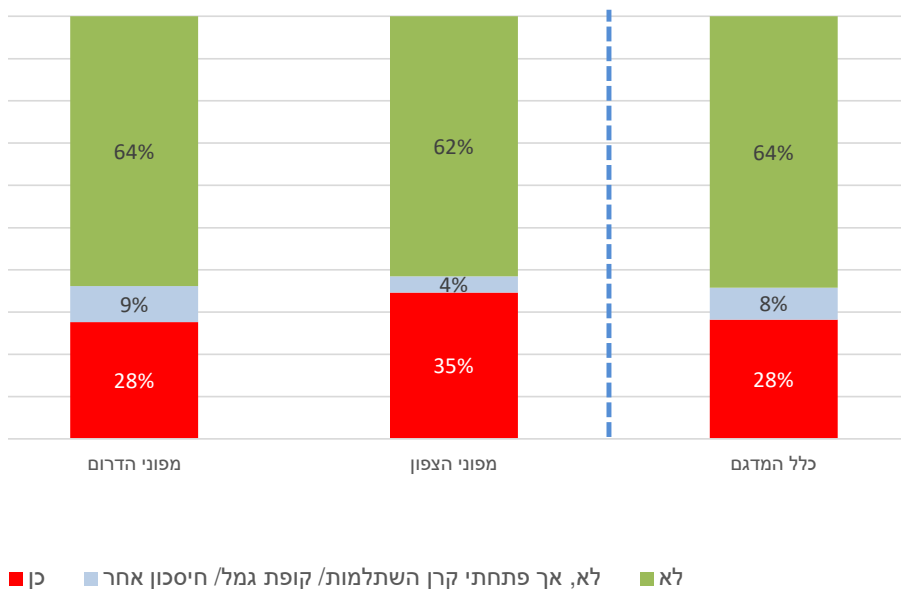

חיזוק נוסף לכך שמפוני הצפון נפגעו בהיבט הכלכלי יותר ממפוני הדרום, עולה משיעור המבקשים לקחת הלוואה או לפתוח תוכניות חיסכון. שיעור המפונים מהצפון, שנאלצו לבקש הלוואה מאז פרצה המלחמה, הינו גבוה בהשוואה לשיעורם בקרב מפוני הדרום וכלל המדגם הארצי: 35%

ממפוני הצפון לעומת 28% ממפוני הדרום ומכלל המדגם. בנוסף, שיעור נמוך יחסית בקרב מפוני הצפון פתחו חסכונות: 4% לעומת 8%-9% בקרב מפוני הדרום וכלל המדגם. אף כי מדובר בפערים שאינם מובהקים, מכלול הנתונים מעיד כי הפער במצב הכלכלי הוא ממשי.

תרשים 17

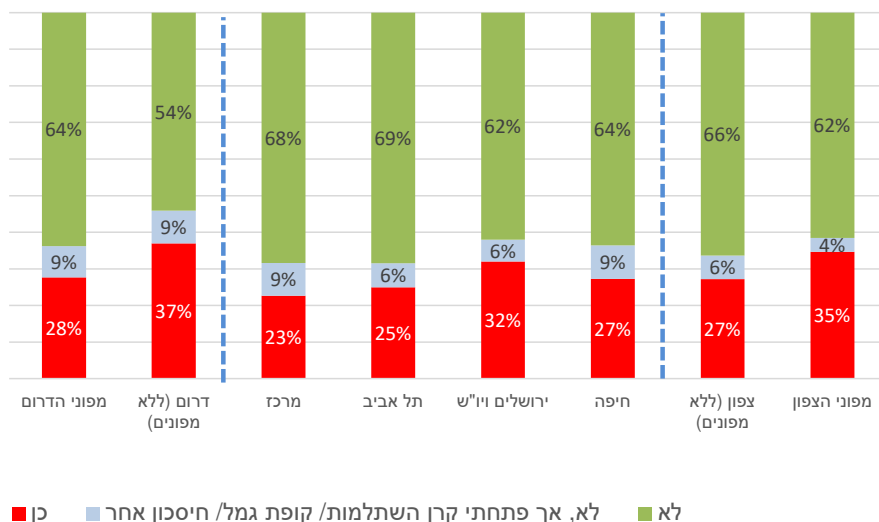
האם ביקשו הלוואה או פתחו חסכונות מאז שפרצה המלחמה? מפונים לעומת כלל המדגם

בניתוח לפי מחוזות עולה כי שיעור תושבי מחוז הדרום (ללא מפונים) שנאלצו לבקש הלוואה מאז פרוץ המלחמה היה גבוה במיוחד ועמד על 37%, לעומת 28% בכלל המדגם. למעשה שיעור תושבי הדרום (ללא מפונים) שלא ביקשו הלוואה או פתחו חסכונות מאז פרוץ המלחמה, עומד על 54%, אחוז נמוך יחסית לכל יתר המחוזות וגם בהשוואה לאוכלוסיית המפונים ונמוך בכ־10 נקודות האחוז בהשוואה למדווח בכלל המדגם הארצי, שעומד על 64%.

תרשים 18

האם ביקשו הלוואה או פתחו חסכונות מאז שפרצה המלחמה? לפי מחוז

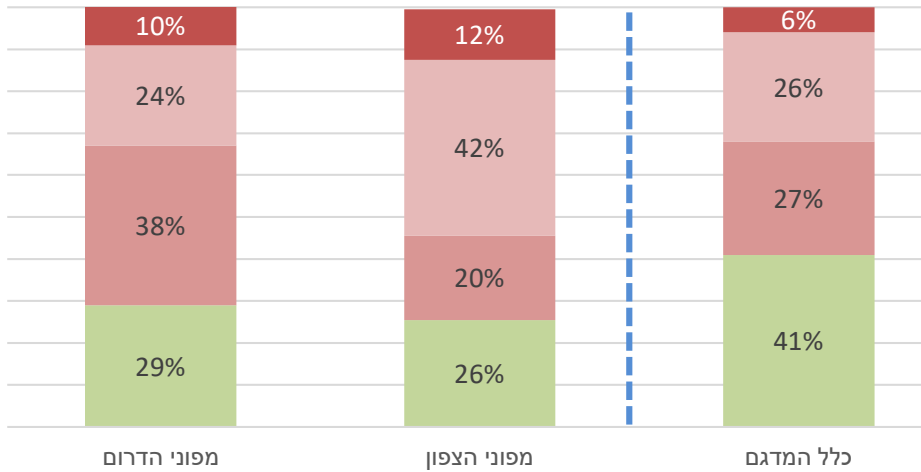
8. תשלומים לדיוור

רוב מפוני הצפון (74%) ומפוני הדרום (71%) משלמים תשלומי דיוור חודשיים, כגון משכנתה/שכר דירה או שניהם, זאת לעומת 59% מכלל המדגם הארצי. מדובר בפרע מובהק ומשמעותי (של 12-15 נקודות האחוז), אשר יכול להסביר את כובד הנטל עימו מתמודדת אוכלוסיית המפונים. מנגד, מדווחים כ-26% ממפוני הצפון וכ-29% ממפוני הדרום כי הם לא משלמים כלל תשלומי דיוור, מאחר וגרים בנכס בבעלותם או בבעלות בן משפחה/אחר. זאת לעומת 41% שלא משלמים תשלומי דיוור בקרב כלל המדגם.

שיעור גבוה במיוחד שדיווחו כי לא משלמים כלל תשלומים דיוור (גרים בנכס בבעלותם או אצל בן משפחה) נמצא בקרב תושבי מחוז הצפון (63%) וחיפה (50%), אשר לא פונו. נתונים אלו לא בהכרח מצביעים על מצב טוב של האוכלוסייה, שכן ייתכן שהנתונים מצביעים על העדר יכולת לשלם שכ"ד או משכנתה, דהיינו שהבחירה על מגורים אצל בן משפחה/הורים הינה בשל אילוץ כלכלי.

19 חרשים

אילו תשלומים משלם המשיב עבור דיור? מפונים לעומת כלל האוכלוסייה

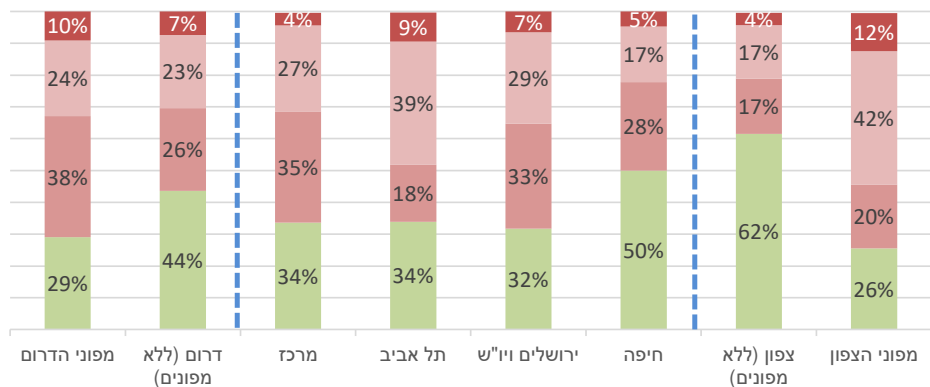
■ לא משלם (גר בנכס בבעלות/אצל ההורים)

■ משלם/ת רק משכנתא

■ משלם/ת רק שכר דירה

■ משלם/ת גם שכר דירה וגם משכנתא

תרשים 20 אילו תשלומים משלם המשיב עבור דיר? לפי מחוז

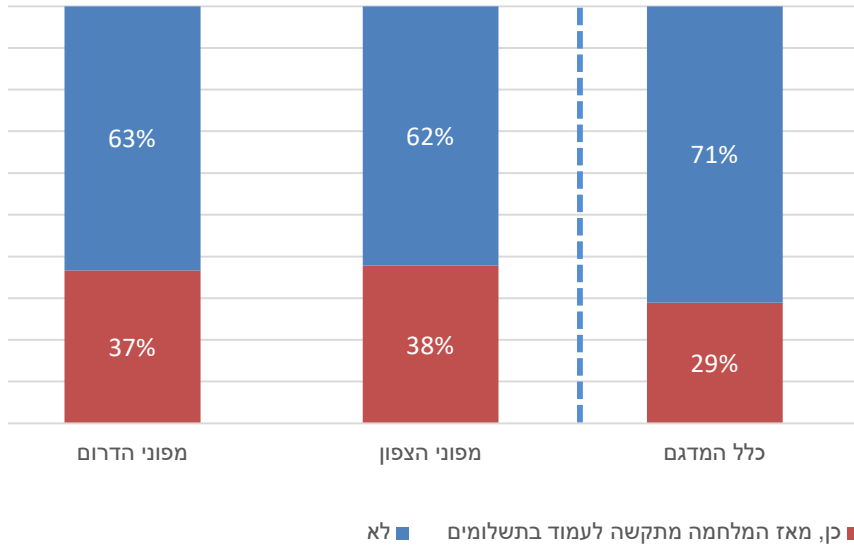

■ לא משלם (גר בנכס בבעלות/אצל ההורים)
 ■ משלם/ת רק שכר דירה
 ■ משלם/ת גם שכר דירה וגם משכנתא

נראה כי השפעת הפסקת המענקים, עם חזרת מרבית המפונים לביתם או ליישובים הזמניים שנבנו עבורם, השפיע על כושר החזרי ההלוואות: שיעור גבוה יחסית מבין המפונים מדווחים על קושי בהחזר של ההלוואות לדיר (משכנתה) או שכר הדירה: כ-38% מהמפונים, לעומת 29% בכלל האוכלוסייה.

21 חרשים

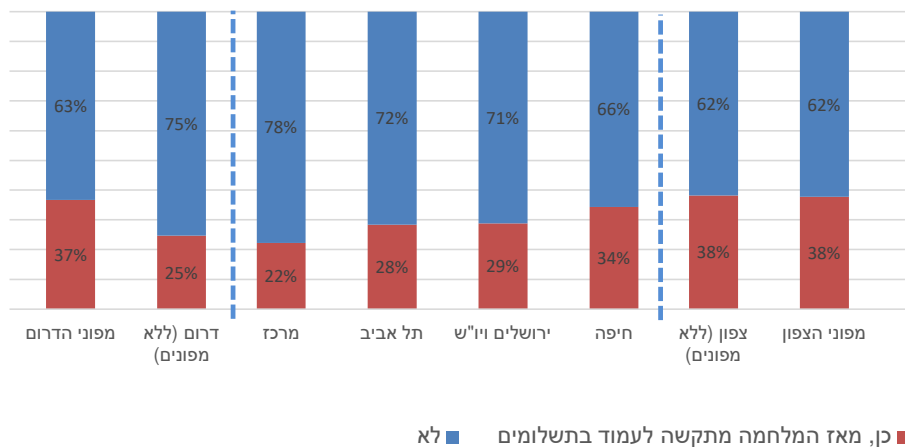
האם הייתה למלחמה השפעה על היכולת לעמוד בתשלומי המשכנתה או שכר הדירה (מבין אלו המשלמים על דיור)? מפונים לעומת כלל האוכלוסייה

גם בקרב תושבי מחוז הצפון (ללא מפונים) נמצא שיעור גבוה יחסית המדווחים על קושי בהחזר של ההלוואות לדיור (משכנתה) או שכר הדירה: כ־38%, בדומה למדווח בקרב המפונים.

תרשים 22

האם הייתה למלחמה השפעה על היכולת לעמוד בתשלומי המשכנתה או שכר הדירה (מבין אלו המשלמים על דיור)? לפי מחוז

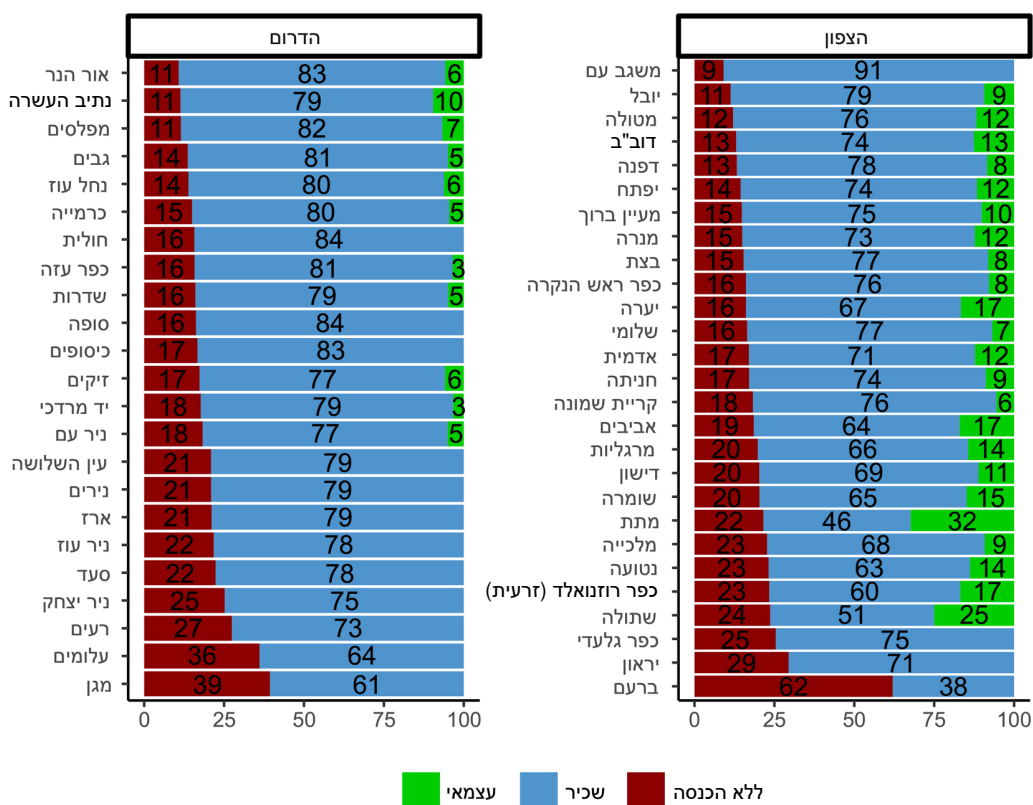

נספחים

(מבוסס על נתוני הלמ"ס. ניתוח שבוצע על ידי רועי קנת פורטל)

נספח 1. שיעור העצמאים ביישובי קו העימות בצפון גבוה יחסית ליישובי קו העימות בדרום

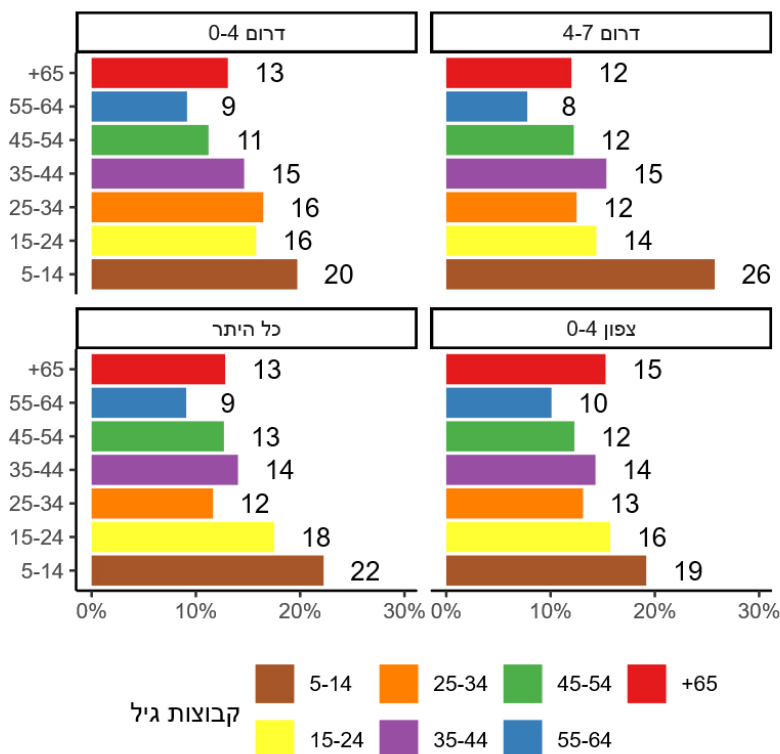
התפלגות הסטטוס התעסוקתי ברמת היישוב נכון ל-2022 ביישובי קו העימות בדרום (0-4 מהגבול) וביישובי קו העימות בצפון (0-4)

מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עיבודים לנתוני חדר מחקר של הלמ"ס, יישובים גדולים מספיק לניתוח סטטיסטי, 2022.

נספח 2. שיעור הפרטים מעל גיל 45 ביישובי קו העימות בצפון גבוה יחסית ליישובי קו העימות בדרום

התפלגות האוכלוסייה ביישובי קו העימות ובשאר הארץ, לפי גיל (נתוני 2022)

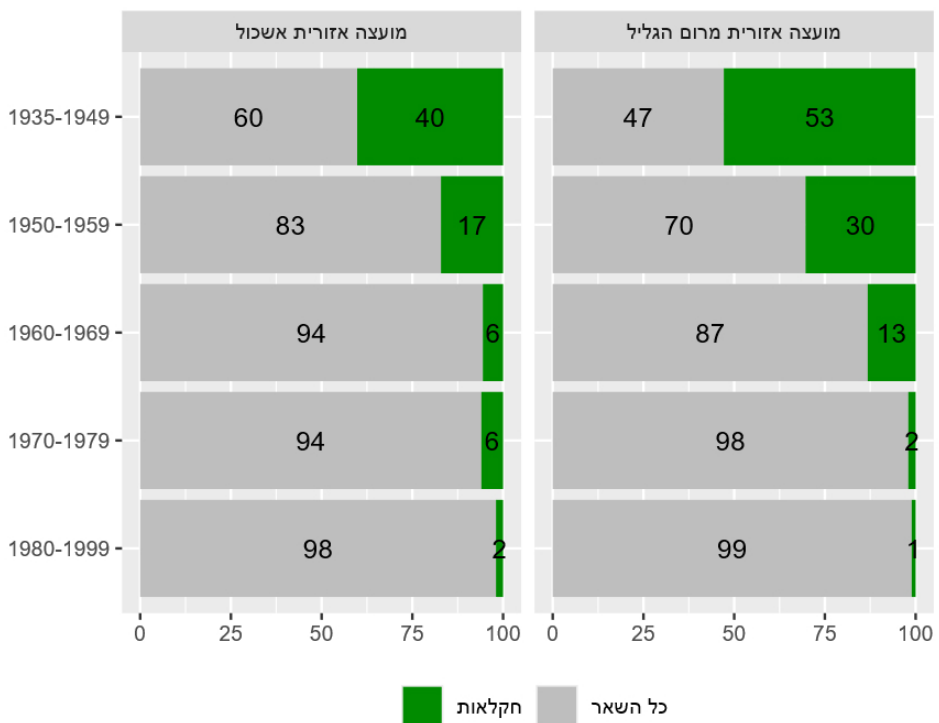
מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עיבודים לנתוני חדר מחקר של הלמ"ס.

נספח 3. במועצה האזורית מרום הגליל - שיעור גבוה יחסית של מבוגרים מועסקים בחקלאות

משקל העוסקים בענף החקלאות לפי שנת לידה.

(ציר ה-Y מציג את שנת הלידה וציר ה-X מציג את המשקל מסך המועסקים בכל קבוצת גיל), שנת

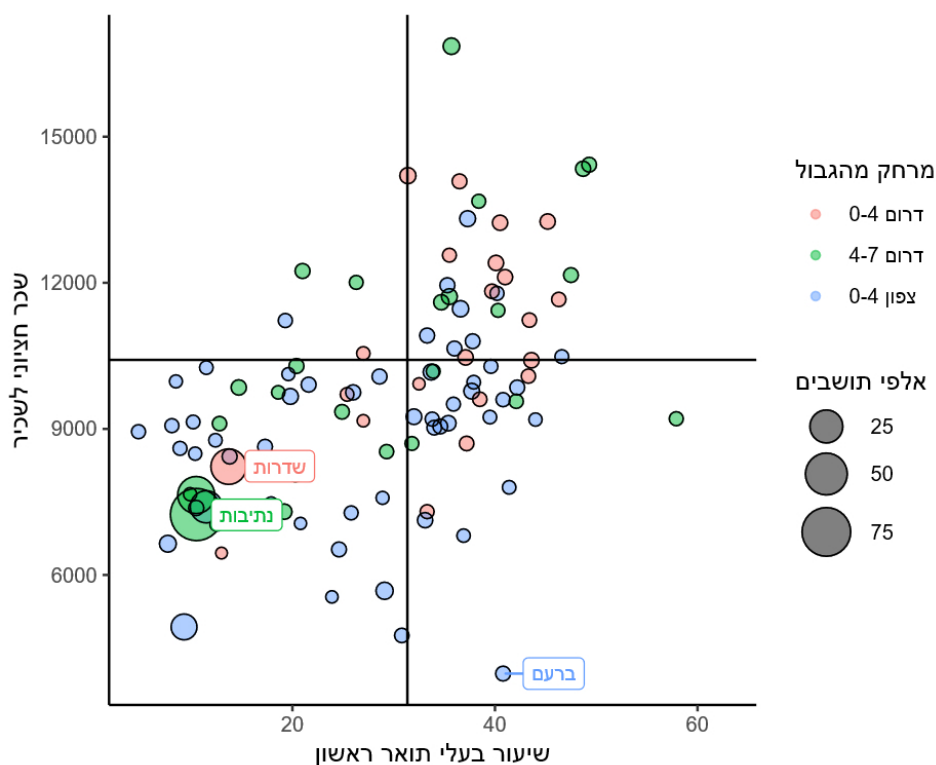
2022

מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עיבודים לנתוני חדר מחקר של הלמ"ס, שנת 2022.

נספח 4. יישובי קו העימות בדרום מאופיינים בשיעור השכלה ושכר גבוהים יחסית לעומת יישובים בקו העימות בצפון

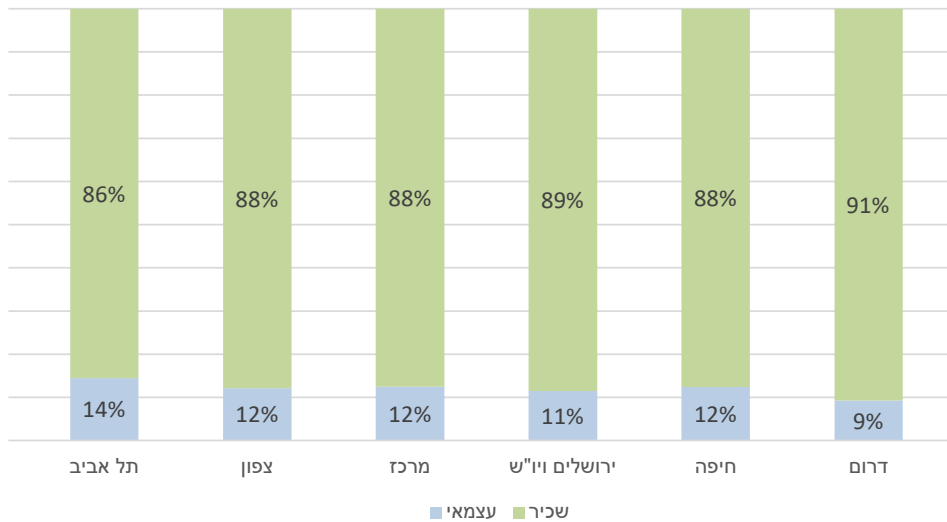
התפלגות שכר ושיעור בעלי התואר הראשון ביישובי קו העימות בדרום וקו העימות בצפון, 2022

מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עיבוד לנתוני מפקד 2022, ומרכז המחקר והמידע של הכנסת, יישובי הדרום 4-7 בחוספת נתיבות ואופקים.

נספח 5. שיעור העצמאים במחוז צפון גבוה משיעורם של העצמאים במחוז דרום

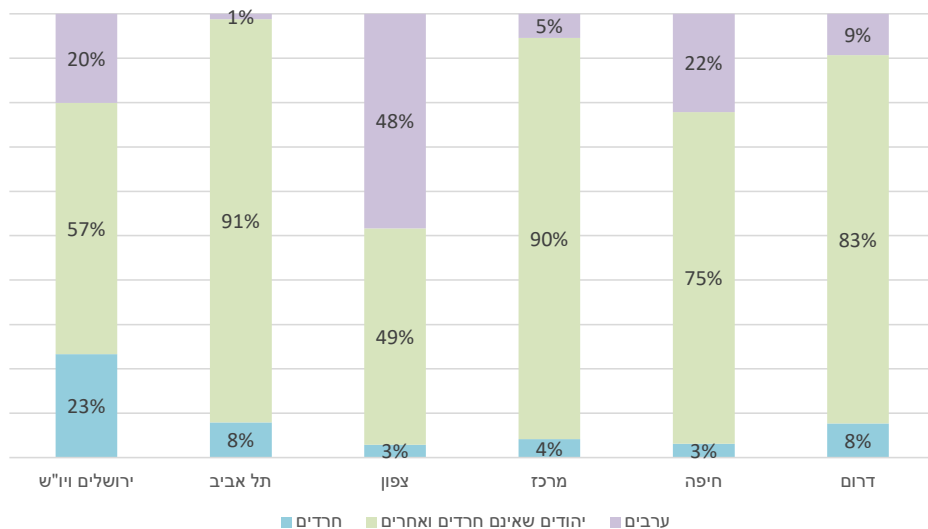
התפלגות הסטטוס התעסוקתי לפי מחוזות היישוב נכון ל-2023

מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עיבודים לנתוני סקר כוח אדם 2023, פרטים בני 18+ שעבדו לפחות חודש אחד בשנה האחרונה.

נספח 6. בצפון שיעור הערבים הוא הגבוה ביותר

התפלגות האוכלוסייה לפי מחוז נכון ל-2023

מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עיבודים לנתוני סקר כוח אדם 2023, פרטים בני 18+ שעבדו לפחות חודש אחד בשנה האחרונה.

אלי הורביץ ז"ל, מפעל חיים

אלי נולד בירושלים וגדל בתל אביב. בוגר בית הספר היסודי "הכרמל" ותיכון עירוני א'. עם פרוץ מלחמת העצמאות בשנת 1948 התגייס לנח"ל עם חבריו מגרעין הצופים. לאחר הכשרה חקלאית קצרה ייסדה הקבוצה את קיבוץ תל קציר שבעמק הירדן, בסמוך לגבול עם סוריה. בתל קציר נישאו אלי ודליה, חברתו מגרעין הצופים החדש. באוקטובר 1953 עזבו בני הזוג את הקיבוץ ועברו להתגורר בתל אביב.

באותה שנה החל אלי הורביץ את דרכו בתעשייה כשוטף כלים בחברת התרופות "אסיא" ולאחר סיום לימודיו שולב בהדרגה בהנהלת החברה. מתוך ראייה ארוכת טווח של חשיבות המובילות בשוק הישראלי ושל בניית בסיס לפרישה בינלאומית עתידית הוא יזם את רכישתן של שתי חברות תרופות ישראליות – "צורי" ו"טבע" – ואת מיזוגן לחברה אחת, שנקראה "טבע תעשיות פרמצבטיות בע"מ". בשנת 1976 הוא מונה למנהלה.

בתקופת כהונתו הארוכה כמנכ"ל וכיו"ר מועצת המנהלים של "טבע" הפגין אלי מנהיגות אסטרטגית יוצאת דופן בחדשנות, שבאה לידי ביטוי ברכישות ובמיזוגים של מפעלי תרופות ברחבי העולם ובאימוץ תרבות של מצוינות בכל מקום שהחברה פעלה בו. כך הפכה "טבע" למפעל התרופות הגדול בישראל, ובהמשך גם לחברת התרופות הגנריות הגדולה בעולם.

תחושת המעורבות החברתית וערכי ההומניזם והציונות שבהם האמין אלי עמדו ברקע התגייסותו לטובת גופים ציבוריים רבים ומגוונים. אלי השתתף כחייל קרבי בכל מלחמות ישראל, ומדרגת טוראי במלחמת העצמאות הגיע, במסגרת שירותו במילואים, לדרגת סגן אלוף וסגן מפקד אגד ארטילרי במלחמת לבנון הראשונה, שלאחריה השתחרר מצה"ל.

ההכרה ביכולותיו הנדירות של אלי כמנהיג וכאסטרטג תרמה לבחירתו לתפקידים ציבוריים רבים לצד עבודתו ב"טבע". כנשיא התאחדות התעשיינים שימש בתפקיד מפתח בkiנונה של התוכנית ההיסטורית לייצוב המשק (1985/6). הוא שימש, בין השאר, יו"ר חבר הנאמנים במכון וייצמן, חבר במועצה הבינלאומית של מרכז בלפר למדע ויחסים בינלאומיים בבית הספר לממשל ע"ש קנדי באוניברסיטת הרווארד (2002–2005) ויו"ר הוועדה "ישראל

2028", שמסקנותיה פורסמו והוגשו לראש הממשלה תחת הכותרת "ישראל 2028: חזון ואסטרטגיה כלכלית-חברתית בעולם גלובלי".

פעילותו הציבורית והתעשייתית הענפה זיכתה את אלי בשורה ארוכה של פרסים מטעם גופים אקדמיים וציבוריים. הוא נשא בשישה תוארי דוקטור כבוד, ובאפריל 2002 הוענק לו פרס ישראל על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

קשר מיוחד היה לאלי עם המכון הישראלי לדמוקרטיה. אלי ראה במכון מפעל חשוב שמחזק את הדמוקרטיה הישראלית. הוא ייחס חשיבות רבה למאמצי המכון לסייע לדרג מקבלי ההחלטות להגיע להחלטות בצורה מושכלת יותר ולהוציא לפועל מדיניות איכותית המבוססת על מחקר, חשיבה ותכנון – לטובת כלל החברה בישראל.

במשך שש שנים עמד אלי בראש הוועד המנהל הישראלי של המכון, ועד לשנת חייו האחרונה היה חבר קבוע בפורום קיסריה להתוויית מדיניות כלכלית לאומית.

אלי הורביץ, יליד שנת 1932, נפטר ב־21 בנובמבר 2011, בגיל 79.

דפנה אבירם-ניצן היא מנהלת המרכז לממשל וכלכלה במכון הישראלי לדמוקרטיה. לשעבר מנהלת אגף המחקר הכלכלי של התאחדות התעשיינים, ולפני כן כיהנה במגוון תפקידי מחקר וייעוץ כלכלי אסטרטגי בהתאחדות ובארגון הגג של המגזר העסקי. כיום מכהנת גם כדירקטורית חיצונית בחברות בשוק ההון. בעלת תואר ראשון בכלכלה ותואר שני במינהל עסקים, שניהם מאוניברסיטת תל אביב.

עידו קטושבסקי הוא עוזר מחקר במרכז לממשל וכלכלה במכון הישראלי לדמוקרטיה. בוגר תוכנית פכ"מ (פילוסופיה, כלכלה ומדע המדינה) וסטודנט לתואר מוסמך בכלכלה באוניברסיטה העברית בירושלים. תחום העיסוק שלו הוא כלכלת סביבה ואקלים. בעל רקע תעסוקתי בכלכלת בריאות ובמחקר בתחום כלכלת המזרח התיכון.

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

